

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLMOUCI

FILOZOFICKÁ FAKULTA

KATEDRA HISTORIE

ALOIS LEXA

**VZNIK A PŮSOBENÍ AGRÁRNÍ STRANY
V ČESKÝCH ZEMÍCH DO ROKU 1914**

(Se zaměřením na předválečné agrární programy)

BAKALÁŘSKÁ DIPLOMOVÁ PRÁCE

Vedoucí práce: PhDr. Karel Podolský

Olomouc 2018

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci vypracoval samostatně za použití zdrojů uvedených v závěrečném soupisu pramenů a literatury.

V Olomouci 20. srpna 2018

Alois Lexa

Obsah

Úvod.....	4
1. Situace na českém a moravském venkově před vznikem strany.....	9
1.1 Formování agrárního hnutí v Čechách	13
1.2 Počátky agrárního hnutí na Moravě.....	16
1.3 Vznik jednotné České strany agrární.....	19
2. Předválečné agrární programy.....	22
2.1 Program z roku 1903	24
2.1.1 Všeobecné zásady organizace.....	25
2.1.2 Organizace stranického tisku	26
2.1.3 Národní a politický program.....	26
2.1.4 Sociální oddíl	28
2.1.5 Kulturní část.....	28
2.1.6 Agrární (hospodářský) program.....	30
2.2 Program z roku 1905	32
3. Činnost České strany agrární do vypuknutí 1. světové války	36
3.1 Boj mezi řepaři a cukrovarníky	37
3.2 Volební úspěchy strany v letech 1905-1908.....	38
3.3 Mladá generace agrárního dorostu	42
3.4 Volební výsledky v letech 1909-1914	44
3.5 Otázka financování strany	48
3.6 Organizační struktura agrární strany	49
3.7 Agrární tisk.....	50
Závěr.....	53
Seznam pramenů a literatury.....	57
Resume	59

Úvod

Pro svou bakalářskou práci jsem si zvolil problematiku přerodu postupně se formujícího agrárního hnutí v českých zemích v reálnou politickou sílu. Hlavní pozornost je věnována období jejího počátečního, tedy předválečného rozvoje, kdy tato strana dokázala v poměrně krátké době oslovit zemědělský lid a na základě Švehlova hesla „Venkov jedna rodina“ ho do značné míry myšlenkově i organizačně sjednotit. Díky tomu se z pozice outsidera následně stala vedoucí politickou silou meziválečného Československa. Jedním z důvodů výběru tématu byla i skutečnost, že pocházím z Prostějova, z regionu Haná, v němž měla agrární strana jak ve sledované době, tak i následně v meziválečném období poměrně silné zastoupení.

Cílem práce není pouhé postižení vzniku a následného vývoje strany jako progresivně se rozvíjejícího politického subjektu, nýbrž hledání odpovědí na otázky, v čem spočívaly kořeny těchto nesporných úspěchů. Cestou k jejich nalezení je vedle reflektování základní podstaty daného problému, vlastního venkova se všemi jeho dlouhodobě neřešenými problémy, zejména pochopení její ideologické základny. Pokusíme se proto o analýzu stěžejních myšlenek, politických a hospodářských hesel a argumentů, formulovaných na počátku utváření původně samostatných politických stran, české a moravské, v jejich stranických programech. Právě tyto zmíněné dokumenty, dnes širší veřejnosti v podstatě neznámé, mohou být klíčem k pochopení a objektivnímu zhodnocení role, jakou agrární hnutí v předválečné éře v rámci nově se utvářející politické scény v českých zemích sehrálo.

Co se týče metodologie, byla užita přímá metoda výzkumu, která odpovídá na základě studia pramenů na otázky typu: „Co to bylo?“ a „Jak se to stalo?“ v kombinaci s metodou progresivní, která umožňuje sledování minulých událostí v jejich přímé následnosti.

Z formálního hlediska je práce koncipována do tří hlavních kapitol. První kapitola je členěna na tři podkapitoly: pojednává o situaci v českých zemích (v Čechách a na Moravě) před vznikem samostatné politické strany sdružující zemědělce a pátrá po příčinách, které vyústily ve vznik jednotné České strany agrární. Druhá kapitola je věnována analýze českého stranického agrárního programu (1903) a programu moravsko-slezského (1905). Třetí kapitola se zabývá působením České strany agrární od svého vzniku až do roku 1914.

Zrod agrárního hnutí spadá do druhé poloviny 19. století. Po zrušení roboty v roce 1848 dochází k hospodářské emancipaci obyvatelstva na venkově a rozmachu v zemědělství. Vznikla řada zemědělských organizací, které se nejprve zaměřily na rozšíření učenosti, taktéž i na pozvednutí technické úrovně zemědělské výroby, což zahrnovalo i samotné technologie. Teprve v další etapě došlo k rozšíření působnosti a hlavně k modernizaci života na venkově. Ovšem postupně bylo stále více zjevné, že bude nezbytné nevyhnutelné formy pomoci zemědělství a venkovu doplnit i o politické prostředky.

V českých zemích se ve druhé polovině 19. století hledaly podmínky k oprávněnosti k osamostatnění agrárního politického hnutí v podobě založení strany. Opakovaly se starší formulace o zklamání z politiky národních stran, jelikož často sklízely neúspěchy v jazykovém a státoprávním zápase, a hlavně zklamaly při obhajování hospodářských zájmů selského stavu. Vznik strany byl přirozeným aktem obrany hospodářsky slabých proti politicky silnějším. Dá se tedy konstatovat, že agrární otázka se stala zároveň otázkou českou. Lépe řečeno spása a rozmach českého zemědělství byly předpokladem k dosažení hospodářské síly národa a základem jeho existence.¹

Důležitá je pro tuto bakalářskou práci samotná definice agrarismu (z latinského *agrarius* - polní, to je z latinského *ager* - pole), kterou nalezneme v Ottově slovníku naučném z doby ČSR (1930): „*Agrarismus je politické, hospodářské sociální hnutí všech, kdo hlásají, že půda a její řád mají rozhodující význam pro národ, stát a lidstvo. Podle nich je půda základním zdrojem všeho života a zemědělství je základ celého společenského zřízení a veškeré hospodářské činnosti*“.² Antonín Švehla, pozdější předseda České strany agrární, formuloval český agrarismus jako národní myšlenku: vše bylo Čechům vzato: svoboda, víra, majetek a šlechta, jenom ne láska k půdě. Dle Švehly byla půda jiskra, která zapálí oheň, který vše oživí.³

---

¹ HARNA, Josef – LACINA, Vlastislav: *Politické programy českého a slovenského agrárního hnutí 1899-1938*. Edice politických programů sv. 5. Praha 2007, s. 15.

² RYCHLÍK, Jan – HOLEČEK, Lukáš – PEHR, Michal a kol.: *Agrarismus ve střední a východní Evropě 19. a 20. století*. Praha 2015, s. 7.

³ Tamtéž, s. 68.

Významným zdrojem informací se pro tuto práci staly dva předválečné stranické programy České strany agrární (český program z roku 1903 a moravský z roku 1905), které byly podrobeny rozboru a následné komparaci. Tyto dva tištěné programy jsou pramenem, který nám sděluje informace, které jsou zakonzervovány v prostoru a čase. Moravský program byl přijat na sjezdu strany 27. prosince 1904, vytisknut byl až v březnu 1905. Jejich základem se stal starší stranický dokument z Čech. V těchto dokumentech získáváme hlavní informace a stanoviska k různým společenským tématům a obsahují hodnoty, ke kterým se agrární strana hlásila. Díkce těchto stranických dokumentů odpovídá době a záměrům nově vzniklého politického hnutí. Stranický program byl tzv. mluvčím tehdejší strany. Je důležitý z hlediska uchopitelnosti, úsilí a směřování agrárního politického hnutí.

Pouze okrajově byl v práci využit dobový agrární tisk, konkrétně deníky *Venkov* a *Rozkvět*.

Poměrně bohatá, s ohledem na dlouhodobé odmítání agrarismu jako politického konceptu minulým režimem, je dostupná základna sekundární literatury. Platí to jak pro starší, tedy meziválečné tituly, tak díky obnovenému zájmu historiků o agrární stranu a její význam pro utváření prvorepublikového politického a společenského systému i pro odbornou produkci po roce 1990. Při studiu daného tématu bylo využito knih řady autorů.

Na prvním místě jmenujme publikace od aktivního účastníka popisovaných událostí a významného představitele Republikánského dorostu meziválečného období Vladimíra V. Dostála. První z nich s názvem *Agrární strana. Její rozmach a zánik* se zabývá důvody vzestupu agrárního hnutí, druhá pak osobností Antonína Švehly, kterému věnoval pozornost ve své podnětné biografii rovněž americký historik Daniel E. Miller.⁴ Řada poznatků byla čerpána z největší monografie zabývající se dějinami agrarismu a postavou agrárního představitele Rudolfa Berana od českého historika Jaroslava Rokoského.⁵ Dále byla pro předložený text přínosná publikace Františka Čapky a Lubomíra Slezáka, věnovaná jedné z klíčových otázek úzce se vývoje agrární strany dotýkajících - cukrovarnictví.⁶

---

⁴ DOSTÁL, Vladimír V.: *Agrární strana. Její rozmach a zánik*. Brno 1998. DOSTÁL, Vladimír V.: *Antonín Švehla – Profil československého státníka*. Praha 1990. MILLER, Daniel E.: *Antonín Švehla - mistr politických kompromisů*. Praha 2001.

⁵ ROKOSKÝ, Jaroslav: *Rudolf Beran a jeho doba. Vzestup a pád agrární strany*. Praha 2011.

⁶ ČAPKA, František – SLEZÁK, Lubomír: *Cukrovarnictví do roku 1938 a agrární strana (se zřetelem na Moravu a Slezsko)*. Brno 2011.

Velmi důležitým zdrojem poznatků pro mou práci se stal pátý svazek edice politických stranických programů od autorů Josefa Harny a Vlastislava Laciny, který je bez komentáře (nejsou rozebrané), obsahuje pouze poznámky k jednotlivým agrárním programům.⁷ Po stránce faktografické se pasáže věnované samotným počátkům agrárního hnutí opírají o monografii Jiřího Malíře, která postihuje vývoj politických stran na Moravě od poloviny 19. století do 1. světové války.⁸ Velmi přínosná byla rovněž kolektivní publikace autorů Jana Rychlíka, Lukáše Holečka a Michala Pehra, věnovaná tématu agrarismu ve střední a východní Evropě.⁹ V menší míře byla využita drobnější práce z pera Vladimíra Vondrušky, která byla jednou z prvních publikací věnující se českému agrarismu po pádu komunistického režimu.¹⁰ Svou hodnotu pro postižení obecné roviny vývoje politického života v českých zemích druhé poloviny 19. století má stále rozsáhlá monografie *Česká společnost 1848-1918* od Otty Urbana.¹¹

Okrajově v rámci výzkumu byla reflektována i starší, po stránce ideologické mnohdy značně nerelevantní literatura, např. kniha od Eduarda a Zdeňky Kučerové, která je zcela poplatná době svého vzniku.¹²

Celkově lze rozdělit sekundární literaturu zabývající se agrarismem společně s Českou stranou agrární do tří období. V prvním období převažuje oslavně nekritický přístup, který nalezneme například v dílech bývalého agrárníka Vladimíra V. Dostála. Tento bývalý funkcionář agrární strany pochopitelně ve svých dílech píše v její prospěch, jelikož mu šlo o blaho nově vzniklého politického hnutí. Je logické, že hodnotí kladně význam této politické strany pro společnost v českých zemích. Druhé období od konce 2. světové války 1945 do roku 1989 nám prezentuje dílo Eduarda a Zdeňky Kučerové, které je silně ovlivněno komunistickou ideologií. I když by se na první pohled mohlo zdát jako nepoužitelný zdroj, lze v této knize nalézt zajímavé poznatky. V této periodě je veliká absence odborné literatury zabírající se fenoménem agrarismu v českých zemích. Třetí současné neboli novodobé období začíná rokem 1990 a nacházíme v této literatuře kritický přístup. Za příklad lze uvést

---

⁷ HARNA, Josef – LACINA, Vlastislav: *Politické programy českého a slovenského agrárního hnutí 1899-1938*. Edice politických programů sv. 5. Praha 2007.

⁸ MALÍŘ, Jiří: *Od spolků k moderním politickým stranám (Vývoj politických stran na Moravě v letech 1848-1914)*. Brno 1996.

⁹ RYCHLÍK, Jan – HOLEČEK, Lukáš – PEHR, Michal a kol.: *Agrarismus ve střední a východní Evropě 19. a 20. století*. Praha 2015.

¹⁰ VONDRUŠKA, Vladimír: *Osudy agrárního politického hnutí*. Praha 1990.

¹¹ URBAN, Otto: *Česká společnost 1848-1918*. Praha 1982.

¹² KUČERA, Eduard – KUČEROVÁ, Zdeňka: *O Agrárnický stát*. Praha 1955.

díla Jaroslava Rokoského, Jiřího Malíře a amerického historika Daniela E. Millera. Sekundární literatura mi pomohla v základní faktografii a globální orientaci v daném tématu.

Program agrární strany lze považovat za částečně propagační pro zemědělství, ovšem v realitě národa má přínos v tom, že čím lépe v zemi funguje zemědělství, tím je stát soběstačnější. O tento fakt agráři usilovali. Současné řízení zemědělství v členských státech EU lze považovat za diskutabilní. Dle mého názoru a znalostí agrárních programů by agráři určitě se současným řízením zemědělství z Bruselu nesouhlasili.

Ještě v roce 1998 se historik Jaroslav Rokoský v Olomouci se zřejmou skepsí vyjádřil, že výsledky zabývající se studiem dějin agrárního hnutí v českých zemích lze zřejmě brát za uzavřenou historickou kapitolu. Jeho prohlášení upoutalo pozornost odborné veřejnosti a následně ke konci 90. let a na přelomu století došlo ke zvýšenému zájmu o dějiny agrarismu. Pozornost k tomuto tématu neutichá ani dnes, jak mezi historiky, tak mezi laiky.

Bakalářská práce si klade za cíl zodpovědět tyto základní otázky: Co podnítilo vznik České strany agrární? Jak se agrární hnutí formovalo v Čechách a na Moravě? Jaký vliv na stranu měla osobnost Antonína Švehly? Jak je možné, že tato strana během krátkého období zmohutněla? Jaký podíl na tomto vzestupu měly předválečné stranické programy?

1. Situace na českém a moravském venkově před vznikem strany

V období národního obrození v 18. a 19. století získal český národ, zvláště pak ve svých vzdělaných a středních vrstvách, přípravu pro politický ruch po revolučním roce 1848, který ukončil dlouholetou éru poddanství a otevřel dveře ústavnosti v rakouské říši. Obyvatelstvo v českých zemích se však uplatňovalo v politice, jen pokud se jednalo o majetnější vrstvy. Po roce 1848, kdy se formovalo samostatné české politické hnutí, stál venkov zpočátku stranou tohoto dění. Na vesnicích tehdy probíhaly bouřlivé změny, které s sebou neslo zrušení poddanství a definitivní zánik roboty. Někdy se proto třetí čtvrtina 19. století označuje za dobu, kdy došlo k vyvrcholení zemědělské produkce.¹³

Politické strany začaly vznikat v druhé polovině 19. století, formovaly se a zvětšovaly se před válkami i v průběhu válek a jako tradiční proudy ve stranickém rozvrstvení vstoupily do demokratického života státu. Snaha politických stran směřovala k ovlivnění správy a zákonodárství podle svých programových zásad a snah.¹⁴ Tuto skutečnost nalezneme i v agrárním programu: „*Každá otázka hospodářská souvisí více neb méně s politikou...*“.¹⁵

Zatímco ve městech již probíhal aktivní politický zápas, neboť města k němu měla lepší podmínky, venkov k němu teprve dozrával. Měnil se rychle hospodářsky, sociálně a též názorově. Mnohé z problémů důležitých ve veřejném životě pro města byly pro venkov ještě druhořadé. Bylo by mylné se domnívat, že venkov zůstával zcela stranou dění. Mnozí rolníci již tehdy politický život sledovali a v rámci liberálního hnutí se do něj aktivně zapojovali, ať již šlo o petice venkovského lidu v roce 1848, případně o účast v národních poutích, jimiž podporovali boj za obnovení historických práv českého národa.¹⁶

Právě liberalismus ovlivňoval veřejné mínění včetně politiky. Liberalismus podporoval totiž volný obchod a volné podnikání. Hlásal zásadu neomezené volnosti a svobody pro jednotlivce, která se dostala do nekontrolovatelné hospodářské soutěže. Nositelé této éry, obchodníci a průmyslníci, se stali nejdůležitější složkou v hospodářství. V této době byla v českých zemích pouze jedna celonárodní strana nesoucí název Národní strana, která byla podporovatelkou idejí liberalismu. Podle Dostála na těchto idejích strádali právě

---

¹³ DOSTÁL, Vladimír V.: *Agrární strana. Její rozmach a zánik*. Brno 1998, s. 9.

¹⁴ Tamtéž.

¹⁵ *Program České strany agrární*. Praha 1903, s. 46.

¹⁶ VONDRUŠKA, Vladimír: *Osudy agrárního politického hnutí*. Praha 1990, s. 8.

zemědělci. Agráři označovali liberalismus jako lžiliberalismus.¹⁷ Nebyli v této době organizačně připraveni k ochraně svých zájmů. Stávali se lehkou obětí daného systému: „Dlouho trvalo, než prohlédlo rolnictvo, že pod pláštěm liberalismu klesá veřejná mravnost a poctivost, ba sám liberalismus to byl, jenž nepřímým učení a hlásanými hesly „kdo s koho, ten s toho“ rozrušil přátelské svazky na našem venkově, podryl důvěru proti stavu, ba i jednotlivce, rolníka k rolníku.“¹⁸ Zato průmyslníci a obchodníci z tohoto systému profitovali.¹⁹

Rozmach národohospodářský, navozený liberalismem, postihl i samotné rolnictvo. Výrobní poměry, hlavně však tření s volným dovozem drtivě stlačovaly ceny zemědělské výroby (jmenovitě obilí). Způsobovalo to velkou zadluženost rolnických závodů, které navíc po dlouhou dobu nesly tíži uzákoněných vyvazovacích povinností z roboty. Liberalismus sice osvobodil rolníka z poddanských povinností, rolník se však v takové ožehavé situaci stal brzkou obětí volných hospodářských sil a neměl žádnou ochranu.²⁰

Počátky agrárních stran lze spatřovat v jednotlivých částech Evropy v 18. a následujícím 19. století. Tehdy dochází ve společnosti k industrializaci a urbanizaci. Ovšem právě průmyslová revoluce, která vedla k rozvoji obchodu, dopravní infrastruktury a stoupajícímu konkurenčnímu tlaku na agrárním trhu byla příčinou nově vzniklého konfliktu města proti venkovu. Můžeme konstatovat, že jak socioekonomické, tak i kulturně-mentální příčiny hrály roli při zrodu agrárního hnutí a následném usazením mezi politickými stranami. Je nutné poznamenat, že agrární strany často vznikaly již z vzniklých politických stran uvnitř. Většinou se jednalo o konzervativní či liberální politické strany. Za příklad lze uvést strany severské, popřípadě středoevropské, včetně české. Ta vznikla v liberální straně mladočechů.²¹

Stein Rokkan uvádí čtyři příznivé podmínky pro vznik agrárních stran:

1) Menší význam měst a obchodně-průmyslových center, včetně jejich elit, kdy v období volebních reforem se mívá k rozšíření volebního práva na všechny skupiny společnosti;

---

¹⁷ Program České strany agrární. Praha 1903, s. 11.

¹⁸ Tamtéž, s. 25.

¹⁹ DOSTÁL, Vladimír V.: Antonín Švehla – Profil československého státníka. Praha 1990, s. 11.

²⁰ DOSTÁL, Vladimír V.: Agrární strana. Její rozmach a zánik. Brno 1998, s. 12.

²¹ RYCHLÍK, Jan – HOLEČEK, Lukáš – PEHR, Michal a kol.: Agrarismus ve střední a východní Evropě 19. a 20. století. Praha 2015, s. 27.

2) Agrární komunita je tvořena z velké části nezávislými hospodařícími zemědělci, jejichž majetková a společenská pozice je poměrně slušná, přičemž tato skupina je dostatečně početná;

3) Mezi městem a venkovem existují silné názorové překážky v pohledu na hospodářskou politiku, a to zejména v tom, že venkov se staví odmítavě či alespoň vlažně k tržním mechanismům v zemědělství. Naopak venkov podporuje existenci překážek v oblasti mezinárodního obchodu zemědělskými komoditami;

4) Poměrně malý význam má katolická církev a z jejího ideového a politického vybavení čerpající politické formace.²²

Veliký význam pro vznik samostatného politického hnutí venkova měl hospodářský vývoj. Po letech plynulého hospodářského rozkvětu udeřila v polovině osmdesátých let 19. století české země obilnářská cenová krize (ceny pšenice klesly ve srovnání s polovinou sedmdesátých let až na dvě třetiny) a rovněž cyklická cukrovarnická krize.²³ Předtím došlo ke krizi obchodní, průmyslové a bankovní, která vyústila krachem vídeňské burzy v roce 1873. Zámořské oblasti produkovaly příliš mnoho zemědělských produktů. Jejich nadprodukce vytvářela obrovský tlak na evropský trh, mj. i na rakouský trh. K americké nadprodukcí obilí se přidružila i konkurence z Ruska, Argentiny a také z Rumunska. Obilní krize přetrvávala v českých zemích až do začátku nového století. Kromě obilnářství utrpělo krizí i pěstování cukrové řepy. Ta měla veliký význam pro Rakousko včetně českých zemí. Prudce se zhoršovalo postavení zemědělského obyvatelstva. Krize se podepsala i na důchodech rolnictva, avšak jejich povinnosti přetrvávaly. Krize se projevila rovněž na celkovém zadlužení rolnictva, které často vyústilo v neschopnost splácet své pohledávky. Nakonec docházelo k dražbě, která byla spojená s parcelářstvím.²⁴ Pocit existenční nejistoty podnítil na venkově zájem o politiku. Zemědělci si totiž začali uvědomovat, že pouze podpora národních a vlasteneckých cílů nestačí, nýbrž že je třeba síly věnovat také na ochranu vlastních hospodářských zájmů.²⁵

---

²² RYCHLÍK, Jan – HOLEČEK, Lukáš – PEHR, Michal a kol.: *Agrarismus ve střední a východní Evropě 19. a 20. století*. Praha 2015, s. 28.

²³ VONDRUŠKA, Vladimír: *Osudy agrárního politického hnutí*. Praha 1990, s. 9.

²⁴ Parceláři - jednalo se o spekulanty s půdou, kteří ji levně nakoupili. Poté ji rozparcelovali na menší části a prodávali ji se ziskem. K dané problematice blíže DOSTÁL, Vladimír V.: *Agrární strana. Její rozmach a zánik*. Brno 1998, s. 17. DOSTÁL, Vladimír V.: *Antonín Švehla – Profil československého státníka*. Praha 1990, s. 10.

²⁵ VONDRUŠKA, Vladimír: *Osudy agrárního politického hnutí*. Praha 1990, s. 9.

Zadlužení zemědělců bylo výhradně problémem malého a středního zemědělského majetku. Velkostatku se to netýkalo, jelikož využíval vlastní zemědělskou výrobu se zemědělským průmyslem a lesním hospodářstvím.²⁶ Tyto krizové poměry v poslední čtvrtině 19. století probudily stavovské sebevědomí ve vzdělaném rolnictvu, které se snažilo najít východisko pro venkov. Hledalo cestu k politickému uvědomění venkova.²⁷

Agrární hnutí se nejprve ujímalo od roku 1876 v Německu, což vyústilo ve vznik politické strany Bund der Landwirte. V habsburské monarchii lze za počátky označit rok 1876, kdy byl vydán říšský spolkový a shromažďovací zákon. Již o tři roky dříve byl přijat zákon o hospodářských společenstvech. Uvedené právní normy podnítily zakládání zemědělských spolků, vznikaly organizace na zvelebování zemědělské výroby, družstevní a úvěrové organizace.²⁸

Čeští agrárníci si brali za vzor německé zemědělce, jelikož jejich agrární strana byla v Německu velmi úspěšná: „*Tak v Německu dnes vidíme jíti stranu agrární od vítězství k vítězství - -*“.²⁹ K tomu se špetkou trpkosti dodávali: „*Namítá se ovšem, že takový – prý – luxus strany agrární mohou dovoliti si jen v Německu, kde není národní otázky, a že není to – aspoň dle názorů dosavadních držitelů politické moci – možno neb prospěšno nám Čechům.*“³⁰

Hospodářská situace a sociální tíseň vyplývající ze zadluženosti byly rolnictvu v českých zemích v roce 1899 impulsem k založení vlastní strany nesoucí název Česká strana agrární, která měla sloužit k ochraně rolnických a stavovských zájmů.³¹

Na základě Únorové ústavy z roku 1861 byly vytvořeny tři volební kurie (velkostatku, venkova a měst).³² V roce 1873 byla uskutečněna první volební reforma, která vedla k rozšíření volebního práva. Byla snížena peněžní částka, aby mohlo volit více lidí, a také bylo zavedeno přímé volební právo do Říšské rady. Do roku 1896 existovaly čtyři volební kurie: 1) velkostatkářská, 2) obchodní a živnostenské komory, 3) měst a 4) venkova. V městské kurii a venkovské kurii byl požadavek na platbu minimální daně. Teprve až v roce

---

²⁶ DOSTÁL, Vladimír V.: *Agrární strana. Její rozmach a zánik*. Brno 1998, s. 17.

²⁷ Tamtéž, s. 18.

²⁸ DOSTÁL, Vladimír V.: *Antonín Švehla – Profil československého státníka*. Praha 1990, s. 11.

²⁹ *Program České strany agrární*. Praha 1903, s. 16.

³⁰ Tamtéž.

³¹ DOSTÁL, Vladimír V.: *Agrární strana. Její rozmach a zánik*. Brno 1998, s. 12.

³² Kurie - byly volební skupiny, do nichž bylo voličstvo na základě Únorové ústavy z roku 1861 rozděleno do zemských sněmů, které poté volily Říšskou radu. Kurie byly zrušeny v roce 1907 pro volby do Říšské rady, avšak pro zemské sněmy přetrvaly i nadále.

1896 byla vytvořena další kurie, pátá – tzv. všeobecná, s voliči nad 24 let.³³ Z účasti na volbách byly kromě nezletilých vyloučeny následující skupiny: vojáci a příslušníci ozbrojených sil, nesvéprávné osoby, osoby v chudinské péči a vězni (ti přišli o volební právo na základě trestné činnosti).³⁴ Zásadněji se rozložení politických sil ve prospěch průmyslového dělnictva, rolnického stavu a širokých vrstev občanstva včetně těch venkovských změnilo teprve uzákoněním všeobecného práva volebního v roce 1907.³⁵

1.1 Formování agrárního hnutí v Čechách

Ještě v počátečním stadiu relativně dlouho před založením strany zasáhlo agrární hnutí do vývoje české politické scény. Staročeská strana jako hlavní představitelka české politiky nedokázala dostatečně reagovat na potřeby zemědělství. I proto ztrácela postupně podporu venkovských voličů, kteří přesouvali svou přízeň k mladočeské straně (Národní strana svobodomyšlná). Situaci v tehdejší době vystihli agrárníci ve svém programu: *“Politické strany se střídaly. České rolnictvo v domněnce, že prospěje vlasti, nevolilo za zástupce do zákonodárných sborů své, nýbrž volilo politické straníky, aniž se jich tázalo, kdo jsou a chtějí-li i dovedou-li také pracovat. Stačilo jen přiznat politickou barvu. Důsledky toho se dostavily.”*³⁶ Přesun venkovských voličů vedl k oslabení strany a nakonec k naprostému propadu staročeské strany ve volbách na přelomu 80. a 90. let 19. století.³⁷

Téměř současně se objevovaly první snahy o přímý vstup rolnictva do české politiky. To se odrazilo i v zaměření činnosti řady už existujících zájmových organizací. Hospodářské (tj. rolnické) spolky, kluby, besedy či sdružení vedle původní péče o šíření pokroku v zemědělské výrobě stále častěji vystupovaly s požadavkem reformy zákonodárství a veřejné správy v zájmu zemědělství. Spolky vznikající od 80. let pod záštitou mladočeské strany stále více konkurovaly starším organizacím, které byly ovládány staročechy. Postupně rostlo jejich sebevědomí. Tak například na regionálním sjezdu rolnických spolků v Chrudimi v roce 1876 byla poprvé přijata rezoluce žádající vytvoření samostatné strany sdružující agrárníky. Toto

³³ DOSTÁL, Vladimír V.: *Agrární strana. Její rozmach a zánik*. Brno 1998, s. 9.

³⁴ URBAN, Otto: *Česká společnost 1848-1918*. Praha 1982, s. 531.

³⁵ DOSTÁL, Vladimír V.: *Agrární strana. Její rozmach a zánik*. Brno 1998, s. 9.

³⁶ *Program České strany agrární*. Praha 1903, s. 10.

³⁷ HARNA, Josef – LACINA, Vlastislav: *Politické programy českého a slovenského agrárního hnutí 1899-1938*. Edice politických programů sv. 5. Praha 2007, s. 14.

volání se prozatím nesešlo s úspěchem, neboť pro tento krok neexistovaly ještě příhodné podmínky.³⁸

V Čechách se uskutečnilo několik podobných pokusů. Jejich spojení do jednotného proudu bránilo relativně malé propojení regionů, ale především soupeření staročeské a mladočeské strany. Z hlediska formulování ideologie a programu českého agrarismu měly v počátcích největší význam aktivity spojené s osobou Alfonse Šťastného. Za spoluúčasti Šťastného vznikla již v roce 1881 v Písku *Jihočeská jednota hospodářská*. V příštích letech se samotný Šťastný snažil o sjednocení s dalšími spolky s cílem vytvořit zemskou jednotu. Narazil na protivníky jiných ambiciózních organizátorů, především Jana Antonína Prokūpka, který usiloval o rekonstrukci už existující zájmové organizace (Hospodářského spolku). Ten byl tehdy ovládán staročechy a velkostatkáři. Přes tuto konkurenci založil v roce 1889 Alfons Šťastný spolu s Janem Ratajem *Selskou jednotu pro království české*. Jejím orgánem byly *Selské noviny*, které vedl sám Šťastný.³⁹ Ta však byla v roce 1890 úředně rozpuštěna.⁴⁰ Rok poté obnovila svou činnost jako *Zemská selská jednota pro Království české*.⁴¹

V Čechách existovaly v roce 1896 tři vedoucí hospodářsko-politické organizace: *Zemská selská jednota* (Alfons Šťastný), *Selská župa Středočeská* (Stanislav Kubr) a *Jednota východočeská* (František Udržal). Pouze Zemská selská jednota byla samostatná, další dvě organizace byly součástí mladočeské strany.⁴²

Ve druhé polovině 90. let nabyly již snahy o vytvoření agrární politické strany výraznější obrysy. Zástupci Selské středočeské župy přejmenovali svou organizaci dne (27. prosince 1896) na *Sdružení českých zemědělců pro království české*, které zpočátku působilo v součinnosti s mladočeskou stranou.⁴³ Tato organizace s celozemskou působností nebyla politickou stranou, avšak měla vlastní politický program.⁴⁴ Jeho protagonisté, Stanislav Kubr (předseda), Antonín Švehla st. (místopředseda – staročech), Emanuel Hrubý, Karel Prášek, Jan Antonín Prokūpek a další založili tiskařské družstvo a začali vydávat týdeník *Obrana*

---

³⁸ HARNA, Josef – LACINA, Vlastislav: *Politické programy českého a slovenského agrárního hnutí 1899-1938*. Edice politických programů sv. 5. Praha 2007, s. 14.

³⁹ DOSTÁL, Vladimír V.: *Antonín Švehla – Profil československého státníka*. Praha 1990, s. 12.

⁴⁰ HARNA, Josef – LACINA, Vlastislav: *Politické programy českého a slovenského agrárního hnutí 1899-1938*. Edice politických programů sv. 5. Praha 2007, s. 14.

⁴¹ DOSTÁL, Vladimír V.: *Agrární strana. Její rozmach a zánik*. Brno 1998, s. 21.

⁴² DOSTÁL, Vladimír V.: *Antonín Švehla – Profil československého státníka*. Praha 1990, s. 12.

⁴³ HARNA, Josef – LACINA, Vlastislav: *Politické programy českého a slovenského agrárního hnutí 1899-1938*. Edice politických programů sv. 5. Praha 2007, s. 15. Srovnej dále MILLER, Daniel E.: *Antonín Švehla - mistr politických kompromisů*. Praha 2001, s. 36.

⁴⁴ DOSTÁL, Vladimír V.: *Agrární strana. Její rozmach a zánik*. Brno 1998, s. 21.

zemědělců, první agrární periodikum, které vykazovalo jistou časovou stabilitu a které se stalo koncentračním faktorem pro další formování agrárního hnutí.⁴⁵ Redaktorem týdeníku *Obrana zemědělců* byl Emanuel Hrubý.⁴⁶

V politice se zemědělci uchýlovali k mladočechům, nejpoblíbenějším představitelům českého národa, kteří byli pro sedláky logickými spojenci. Mladočeši totiž prosazovali politický a ekonomický liberalismus a obnovu českého státního práva. Vztahy mezi mladočechy a zemědělci nebyly vždy skvělé, jelikož mladočeši nevěnovali velkou pozornost hospodářským otázkám.⁴⁷

Když rolníci nenašli politickou podporu u staročechů ani u mladočechů (Sdružení českých zemědělců vystoupilo ze svazku s mladočechy v roce 1899), rozhodli se „konat samostatně“.⁴⁸

Sdružení českých zemědělců pro království české se dne 6. ledna 1899 se prohlásilo samostatnou stranou, která začala téměř od svého vzniku, alespoň neoficiálně, užívat název *Česká strana agrární*.⁴⁹ Sdružovala selské vrstvy středních a velkých sedláků v Čechách.⁵⁰ Tou dobou pokračovala v úzké součinnosti s hnutím v Čechách krystalizace rolnické politické strany i na Moravě.⁵¹

Česká strana agrární měla v zakládajících funkcionářích Sdružení českých zemědělců již od samého začátku schopné vůdce. Byli to vesměs praktičtí, pokrokoví sedláci, obeznalí v problémech zemědělství, dobří organizátoři a řečníci, kteří uměli rolnické problémy a požadavky v rámci národního hospodářství jasně formulovat, i když často velmi účinně. Tato generace průkopníků agrárního hnutí se rychle rozrostla do početného sboru funkcionářů vybavených odborně a politicky. Poměry v tehdejší zemědělství byly tak výrazně krizové, že přívrženců rychle přibývalo. Bylo to zásluhou nejen dobře vedené Obrany zemědělců, ale také díky styku funkcionářů Sdružení – a nyní již České strany agrární – s venkovem na

---

⁴⁵ HARNA, Josef – LACINA, Vlastislav: *Politické programy českého a slovenského agrárního hnutí 1899-1938*. Edice politických programů sv. 5. Praha 2007, s. 14-15.

⁴⁶ DOSTÁL, Vladimír V.: *Agrární strana. Její rozmach a zánik*. Brno 1998, s. 21.

⁴⁷ MILLER, Daniel E.: *Antonín Švehla - mistr politických kompromisů*. Praha 2001, s. 33.

⁴⁸ Čapka F., Slezák L.: *Cukrovarnictví do roku 1938 a agrární strana (se zřetelem na Moravu a Slezsko)*. Brno 2011, s. 81.

⁴⁹ HARNA, Josef – LACINA, Vlastislav: *Politické programy českého a slovenského agrárního hnutí 1899-1938*. Edice politických programů sv. 5. Praha 2007, s. 15.

⁵⁰ RYCHLÍK, Jan – HOLEČEK, Lukáš – PEHR, Michal a kol.: *Agrarismus ve střední a východní Evropě 19. a 20. století*. Praha 2015, s. 98.

⁵¹ HARNA, Josef – LACINA, Vlastislav: *Politické programy českého a slovenského agrárního hnutí 1899-1938*. Edice politických programů sv. 5. Praha 2007, s. 15.

schůzích, poradách vlastních organizačních složek a na shromážděních hospodářských spolků, družstev a odborných organizací.⁵²

1.2 Počátky agrárního hnutí na Moravě

Na Moravě vzniklo agrární hnutí obdobně jako v Čechách jako odpověď na složitou situaci, do které se dostalo rolnické obyvatelstvo po zrušení poddanství v roce 1848. Reakcí na agrární krizi ze 70. a 80. let, které postihly hlavně výrobce cukrovky a obilí, bylo v některých oblastech intenzivnější spolčování. Docházelo k tomu na základě závislosti na odbytu těchto dvou komodit (cukr, obilí) u drobných a středních statků. Zájmová spolčování nebyla omezena hranicemi politických okresů, a navíc se jich mohli účastnit i nečlenové.⁵³

Významnou roli při etablování agrárního hnutí na Moravě sehrála střední část Moravy tzv. Haná. Zde se soustředila většina podnikatelských aktivit, ať už se jednalo o snahy organizační nebo akciové. Důležitá pozice této oblasti byla dána více faktory. Zejména se jednalo o příhodné podmínky pro pěstování plodin (cukrovka, chmel, ječmen), kdy tyto průmyslové plodiny daly možnost rychlému rozvoji zpracovatelského průmyslu, a hlavně Haná byla jedinečná, co se týče složení obyvatelstva. Češi byli v těchto venkovských okrscích kompaktní národnostní strukturou čítající více než 90 % veškerého obyvatelstva. Z této oblasti pocházela řada významných představitelů, kteří se postarali o vznik agrární ideologie (František Skopalík, Josef Vysloužil, Jan Rudolf Demel, Josef Vychodil atd.)⁵⁴

Počátky stavovského agrárního hnutí směřující k politické nezávislosti a postupu lze datovat už od 70 let. Tyto snahy jsou spojeny s činností poslanců J. R. Demla, I. Vrby a L. Kubaly.⁵⁵ Na Moravě byli totiž zemědělci většinou přívrženci staročeské strany a přízeň k ní si zachovali déle než v Čechách.⁵⁶

K založení agrární strany na Moravě dochází o něco později než v Čechách. Sice už 22. září 1883 byla v Olomouci ustavena z iniciativy Jana Rudolfa Demla, zemědělského

---

⁵² DOSTÁL, Vladimír V.: *Agrární strana. Její rozmach a zánik*. Brno 1998, s. 23.

⁵³ MALÍŘ, Jiří: *Od spolků k moderním politickým stranám (Vývoj politických stran na Moravě v letech 1848-1914)*. Brno 1996, s. 191.

⁵⁴ Tamtéž.

⁵⁵ MALÍŘ, Jiří: *Od spolků k moderním politickým stranám (Vývoj politických stran na Moravě v letech 1848-1914)*. Brno 1996, s. 192.

⁵⁶ DOSTÁL, Vladimír V.: *Agrární strana. Její rozmach a zánik*. Brno 1998, s. 22.

buditele a vůdce moravského rolnictva zvláště v letech 1860-1885, první stavovská rolnická politická organizace - *Českomoravský spolek selský pro Moravu*, avšak se silným vlivem staročeků.⁵⁷

Jan Rudolf Demel do roku 1883 stál v čele snahy o emancipaci agrárního hnutí na Moravě. Byl vydavatelem listu *Pozor*, který vznikl v roce 1871 z listu *Moravský hospodář*. Získal si prestiž svými aktivitami v rámci vznikajícího agrárního hnutí. Týkalo se to rozšíření rolnického družstevnictví a založen na Moravě. Neopomenul ani vzdělávání a podnikání mezi rolnictvem. Svými aktivitami přispěl v povznesení regionu Haná. Od roku 1882 prosazoval založení Zemědělské rady, čímž si získal nové přívržence. Tomuto kroku nebyli nakloněni rolničtí poslanci národní strany, kteří nechtěli připustit osamostatnění agrárního hnutí.⁵⁸

Předsedou Českomoravského spolku selského pro Moravu byl sedlák Josef Vychodil.⁵⁹ Spolek měl již v roce 1885 přes 2500 členů, ovšem nedokázal sjednotit agrární hnutí do politické strany. Jeho počátky nebyly snadné. Panovala tu jednak nedůvěra starších rolnických korporací, ale i konflikty pramenící z převahy a preferování rolnických předáků z Hané. To zapříčinilo nemožnost tomuto spolku stát se představitelem celého agrárního hnutí.⁶⁰ V době narůstajícího působení spolku na venkovské obyvatelstvo Moravy se rozhodla vídeňská vláda k 1. únoru 1890 spolek rozpustit, a to z důvodu „nerespektování litery stanov“. Po několika měsících, dne 14. září 1890, jej nahradilo nové rolnické společenství – *Ústřední rolnická jednota pro Moravu*, která se po dvou letech (4. září 1892) přeměnila na Selskou jednotu pro Moravu a Slezsko. Jednota se politicky přimkla k mladočesky orientované Neodvislé straně lidu na Moravě (lidové straně), vedené Adolfem Stránským, a na jejích kandidátkách se prosazovala během zemských a říšských voleb. V říjnových volbách roku 1902 získala v moravském sněmu nejvíce mandátů z českých stran, přičemž ji tehdy volila většina zemědělské části moravské vesnice.⁶¹

Od roku 1904 se mezi vedoucími protagonisty moravského rolnictva prosadilo přesvědčení o nutnosti vytvořit (podle příkladu v Čechách) samostatnou politickou organizaci.

---

⁵⁷ ČAPKA, František – SLEZÁK, Lubomír: *Cukrovarnictví do roku 1938 a agrární strana (se zřetelem na Moravu a Slezsko)*. Brno 2011, s. 81.

⁵⁸ MALÍŘ, Jiří: *Od spolků k moderním politickým stranám (Vývoj politických stran na Moravě v letech 1848-1914)*. Brno 1996, s. 192.

⁵⁹ RYCHLÍK, Jan – HOLEČEK, Lukáš – PEHR, Michal a kol.: *Agrarismus ve střední a východní Evropě 19. a 20. století*. Praha 2015, s. 99.

⁶⁰ MALÍŘ, Jiří: *Od spolků k moderním politickým stranám (Vývoj politických stran na Moravě v letech 1848-1914)*. Brno 1996, s. 193.

⁶¹ ČAPKA, František – SLEZÁK, Lubomír: *Cukrovarnictví do roku 1938 a agrární strana (se zřetelem na Moravu a Slezsko)*. Brno 2011, s. 81.

Z iniciativy Selské jednoty se konala v únoru 1904 v Přerově porada stoupenců k založení moravské agrární strany, na které byl ustaven přípravný výbor v čele se statkářem Janem Vacou z obce Příkazy na Olomoucku. Výbor na několika poradách vypracoval jednací řád a program strany (jeho politickou a sociální část sestavil Kuneš Sonntag, hospodářskou Jan Vaca a kulturní připadla redaktoru Františkovi Obrtelovi). Dokumenty byly přijaty na velké schůzi moravského rolnictva dne 11. prosince 1904 v Přerově, na kterou se dostavilo více než 100 zájemců, mezi nimiž nechyběli ani zástupci ze Slezska. Za Českou agrární stranu byl přítomen předák agrárních poslanců Karel Prášek. Na schůzi bylo přijato svolání Českému rolnictvu Moravy a Slezska, které přečetl Jan Vaca. Důrazně v něm bylo požadováno založení samostatné stavovské strany rolnictva, jako odpověď těm, kteří hlásali, že to bude znamenat drobení sil, protože o zájmy rolnictva se starají (údajně) již existující politické strany a že navíc mezi rolnictvem není dost vzdělaných osobností schopných postavit se do jejich čela.⁶²

Pak už vedla cesta k olomouckému ustavujícímu sjezdu 27. prosince 1904, na němž byla po bouřlivém průběhu oficiálně založena *Moravkoslezská agrární strana*, čímž vyvrcholilo formování agrárního politického hnutí na Moravě. Územně strana brzy překročila práh tradiční oblasti agrárního hnutí na Hané a v roce 1911 zahrnula plně i Slezsko. Ústředním tiskovým orgánem se staly *Selské listy*.⁶³

Moravkoslezská agrární strana dosahovala ihned v prvních letech po ustanovení výjimečných organizačních i politických úspěchů. Rychle se jí podařilo vybudovat hustou síť důvěrníků (v polovině roku 1905 se nacházela již ve 30 okresech). Oficiální deník *Selské listy* dokázal rychle oslovit budoucí nové členy z řad rolnictva. Roku 1906 postavila tato strana v zemských volbách 21 kandidátů. Celkem získala 14 mandátů a naráz se stala třetí nejsilnější stranou na Moravě (lidovci, katolíci). Úspěch byl zopakován i v říšských volbách, kdy získala celkem 17 % českých hlasů a 4 mandáty.⁶⁴

Založení samostatné agrární strany představovalo pro Moravu a Slezsko zlomový okamžik. Na politickou scénu vstoupil subjekt, který představoval především pro katolickou národní stranu na Moravě a ve Slezsku (1896), ale i pro Moravkoslezskou křesťansko-

---

⁶² ČAPKA, František – SLEZÁK, Lubomír: *Cukrovarnictví do roku 1938 a agrární strana (se zřetelem na Moravu a Slezsko)*. Brno 2011, s. 82.

⁶³ Tamtéž.

⁶⁴ MALÍŘ, Jiří: *Od spolků k moderním politickým stranám (Vývoj politických stran na Moravě v letech 1848-1914)*. Brno 1996, s. 201.

sociální stranu,⁶⁵ jež se do té doby těšily velké podpoře venkovského voličstva, nebezpečného politického protivníka. I po vzniku Moravskoslezské agrární strany se snažila katolická strana vystupovat jako obhájkyně rolnických zájmu, což se projevilo 15. května 1905 v Brně, kde její vedení ustavilo Selskou jednotu lidové strany. Další vývoj však na moravském venkově nahrával České straně agrární.⁶⁶

1.3 Vznik jednotné České strany agrární

Vzájemné styky zemědělců z Čech, Moravy a Slezska vedly k rozhodnutí spojit se a vytvořit jednu politickou stranu pro celé české země. K završení sjednocovacích jednání mezi Čechami a Moravou nastalo 16. května 1905 v Praze, kde byla ustavena jednotná *Československá strana agrární*.⁶⁷ Obvykle se však pro ni používal název Česká strana agrární.⁶⁸ Předsedou ústředního výboru strany se stal poslanec Josef Žďárský, místopředsedy byli zvoleni Jan Vaca a Karel Prášek. Ve společném ústředním výkonném výboru zasedali představitelé Čech, Moravy a Slezska zastoupeni na základě klíče 5:3:1. Agrárníky z Moravy zastupovali Jan Vaca, Kuneš Sonntag a Antonín Tymich a Slezsko Josef Pater.⁶⁹

Bylo obrovskou organizační výhodou pro novou stranu – a také výhodou propagační, že mohla navázat na existující zemědělské spolky a získat jejich funkcionáře ke spolupráci. Obzvláště významné bylo rolnické družstevnictví, v té době už značně rozvinuté, co se týče zemědělské svépomoci. Tehdy existovala celá řada družstev: nákupní, prodejní, strojní a obzvláště ústavy lidového peněžnictví – kampeličky.⁷⁰ Kromě kampeliček existovala celá řada neúvěrových družstev. Nejvíce rozšířené bylo výrobní družstvo (mlékárny, lihovary, sýpky, pivovary a zpracovatelské závody). Obchodní a nákupní družstva zajišťovala pro členy zboží, navíc skladovala, zpracovávala, ale i prodávala rolnické produkty. Strojní družstva byla

---

⁶⁵ RYCHLÍK, Jan – HOLEČEK, Lukáš – PEHR, Michal a kol.: *Agrarismus ve střední a východní Evropě 19. a 20. století*. Praha 2015, s. 100.

⁶⁶ ČAPKA, František – SLEZÁK, Lubomír: *Cukrovarnictví do roku 1938 a agrární strana (se zřetelem na Moravu a Slezsko)*. Brno 2011, s. 83.

⁶⁷ Tamtéž.

⁶⁸ HARNA, Josef – LACINA, Vlastislav: *Politické programy českého a slovenského agrárního hnutí 1899-1938*. Edice politických programů sv. 5. Praha 2007, s. 15.

⁶⁹ ČAPKA, František – SLEZÁK, Lubomír: *Cukrovarnictví do roku 1938 a agrární strana (se zřetelem na Moravu a Slezsko)*. Brno 2011, s. 83.

⁷⁰ Mezi nejoblíbenější typ družstva patřila spořitelní družstva založená na modelu Wilhelma Raiffeisena z Německa. Tyto tzv. kampeličky pojmenované podle svého propagátora Cyrila Kampelíka se staly velice oblíbené. Jejich počet enormně vzrůstal (v roce 1896 47, v roce 1900 už 374 a v roce 1906 již 1042 kampeliček). DOSTÁL, Vladimír V.: *Agrární strana. Její rozmach a zánik*. Brno 1998, s. 167.

oblíbená mezi pěstiteli cukrovky a obilí, jelikož umožňovala rolníkům sdružovat prostředky za účelem mechanizace. První tři neúvěrová družstva vznikla v roce 1900 a již v roce 1906 jich bylo takových družstev 216. Všechna rolnická družstva byla organizována v *Ústřední jednotě hospodářských družstev* se sídlem v Praze.⁷¹ Jejich funkcionářské sbory a členské řády se staly vnímavými pro program České strany agrární. Ve svých začátcích neměla Česká strana agrární široký program, a ani jej nemohla mít, poněvadž její založení vzešlo z živelného boje za ochranu stavu proti tíživým poměrům.⁷²

Jedním z nejvýznamnějších ekonomických svazků bylo pro Českou stranu agrární sepětí s družstvy. Tato družstva dostávala podporu od všech oddělení strany. Na přelomu století se účastnili jednotlivci z různých politických stran zakládání zemědělských úvěrových a výrobních družstev, ovšem brzy se stali převažující silou v tomto hnutí samotní agrárníci.⁷³

Zajímavá je v tomto ohledu statistika uveřejněná ve stranické brožuře. Hospodářských družstev bylo v roce 1905 již 160 (v roce 1900 pouze 78). Jednalo se o obilní, skladištní, lihovarská, pro zpracování hospodářských plodin, lnářských, a pak i mlékárenská a strojní družstva. Hospodářská rada poskytla těmto družstvům subvenci 130 000 K. V českém obvodu Zemědělské rady vzniklo v roce 1905 celkem 82 hospodářských spolků (v roce 1900 pouze 62). Celkově působilo v roce 1905 více než 1100 spolků (v roce 1900 bylo jen 928 spolků).⁷⁴

Zemské organizace se i nadále vyvíjely samostatně, a to nejen pokud se zemské politiky týká. Celkové směřování České strany agrární v Čechách a na Moravě, určené společnými hospodářskými zájmy, jejichž výrazem byla integrace jejich zemských hospodářských a zájmových korporací do svazu pro všechny české země, se příliš nelišilo. Po prosazení Švehlova pokrokového křídla v Čechách a Sonntagova na Moravě proti konzervativním frakcím Karla Práška, resp. Josefa Vacy, se obě strany ještě více sblížily, přesto však v politickém postupu moravských a českých agrárníků existovaly některé diference, zvláště při postupu na půdě Říšské rady. Poslanecká reprezentace moravských agrárníků od počátku projevovala větší smysl pro pokrokověji laděnou politiku, takže s nimi v roce 1907 T. G. Masaryk dokonce jednal o společném poslaneckém sdružení.⁷⁵

---

⁷¹ MILLER, Daniel E.: *Antonín Švehla - mistr politických kompromisů*. Praha 2001, s. 41.

⁷² DOSTÁL, Vladimír V.: *Agrární strana. Její rozmach a zánik*. Brno 1998, s. 24.

⁷³ MILLER, Daniel E.: *Antonín Švehla - mistr politických kompromisů*. Praha 2001, s. 41.

⁷⁴ *Úspěchy agrárního hnutí a jeho cíle: Českému lidu venkovskému česká strana agrární*. Praha 1907, s. 34.

⁷⁵ MALÍŘ, Jiří: *Od spolků k moderním politickým stranám (Vývoj politických stran na Moravě v letech 1848-1914)*. Brno 1996, s. 200.

Někteří ze zakladatelů strany si od začátku uvědomovali, že se mění podmínky pro politické stranictví a prosadili svou koncepci budovat ji jako masovou politickou organizaci. Přinutilo je k tomu především postupné rozšiřování volebního práva, kdy hrál stále větší roli počet přívrženců, případně členů strany. Zároveň byl také kladen důraz na organizační výstavbu, neboť jen prostřednictvím organizace bylo možné masu řídit a orientovat potřebným směrem. Vůdce strany se nikterak netajil tím, že napodobili organizační principy sociální demokracie, přitom ovšem ponechávali jistý prostor pro méně vyhraněné stoupence. Agrárníci zakládali i nadále zájmové a přidružené organizace, kteří ideově i organizačně ovládali a využívali je pro získání a připoutání nových i stávajících přívrženců, kteří se nechtěli přímo angažovat v politice.⁷⁶

---

⁷⁶ HARNA, Josef – LACINA, Vlastislav: *Politické programy českého a slovenského agrárního hnutí 1899-1938*. Edice politických programů sv. 5. Praha 2007, s. 15.

2. Předválečné agrární programy

Politický program je nezbytným nástrojem každé politické strany. Klasickou definici politického programu lze vymežit jako „soustavu ideálů, které politická organizace předkládá svým voličům jako cíle, pro jejichž dosažení usiluje o nabytí moci ve státě. Ideály je myšleno zlepšení stavu společenských věcí. Jednotným znakem všech politických programů je úsilí formulovat požadavky strany jako přirozené zlepšení stávajícího stavu.“ O to se snažili i agráři. Konkrétně jim šlo o obhájení zájmů venkovského obyvatelstva jako specifické činnosti vázané na jistou vrstvu obyvatelstva. V centru pozornosti agráříků byly zejména ekonomické a sociální zájmy venkovského lidu.⁷⁷

Přestože v praktické politice strany převládal pragmatismus, vedoucí představitelé agrárního hnutí pokládali vždy program za jeden z neúčinnějších nástrojů k získávání přívrženců a věnovali jeho formulacím značnou pozornost. V samotných začátcích hnutí, ještě před založením strany, měl významný podíl na formulování programových postulátů agrárního hnutí Alfons Šťastný. Nejen že se sám pokoušel o hledání ideového zdůvodnění agrarismu, ale také dokázal seznamovat českou veřejnost i s podněty z jiných prostředí. Nejvýznamnějším jeho počinem v tomto ohledu bylo zveřejnění návrhu Programu rolnictva Rakouska, přijatého na sjezdu zástupců rolníků z některých částí Předlitavska. Šťastný se sám tohoto sjezdu, který se sešel ve Vídni 7. září 1890, zúčastnil a publikoval zde návrh programu s vlastním podrobným hospodářsko-sociálním rozbohem poměrů v zemědělství v českých zemích spolu se srovnávacími údaji a komentáři k situaci v jiných zemích. V tomto návrhu publikoval důležitou skutečnost: „Ačkoliv je rolnický stav nejpočetnější v Rakousku, má v parlamentu chabé zastání. Na základě sčítání lidu z roku 1880 se žije zemědělstvím 12,375 milionu obyvatel z celkových 22,144 milionu obyvatel. Pokud k tomu ještě přičteme 1,5 milionu dělníků, tak se zemědělstvím žije 13,37 milionu obyvatel, což je více než 60 % veškerého obyvatelstva.“⁷⁸ Šťastný usiloval ve svém návrhu o zlepšení směnného kurzu rakouské měny, požadavek na reformu venkovských správních zákonů, změny v daňové a

---

⁷⁷ HARNA, Josef – LACINA, Vlastislav: *Politické programy českého a slovenského agrárního hnutí 1899-1938*. Edice politických programů sv. 5. Praha 2007, s. 16.

⁷⁸ Tamtéž, s. 16 a 30.

úvěrové reformě, nemocenské pojištění sedláků, bezplatné vzdělání, jednotné dopravní tarify.⁷⁹

V procesu formulování programových postulátů byl dalším stupněm program Sdružení českých zemědělců z roku 1896. Jednalo se již o natolik propracovaný dokument, že se samotný akt založení strany ze dne 6. ledna 1899 odbyl jen obecnou proklamací, v níž ovšem nescházela předem daná obrana před podezřením z rozbíjení národního tábora. Zakladatelé České strany agrární zdůrazňovali, že naopak chtějí spolu s ostatními národními proudy postupovat v zápase za prosazení českého státního práva. Pokud se týče určitých požadavků, stačilo jen se odvolat na názory Sdružení českých zemědělců z roku 1896.⁸⁰

I přesto se ihned po založení strany začaly přípravné práce na tvorbě oficiálního programu strany.⁸¹ 18. ledna 1903 se Česká agrární strana usnesla a přijala na valné hromadě Sdružení svůj první oficiální program.⁸² Šlo o obsahově velmi celistvý dokument, který se skládal ze sedmi částí. Vedle úvodního slova a všeobecných zásad agrární organizace zde nalezneme pasáže věnované organizaci tisku, poté následují části zasvěcené národnímu a politickému programu, dále sociálnímu programu. Strana se zaobírá i kulturou, největší význam má pro agrárníky hospodářský oddíl. Na tvorbě tohoto z hlediska strany zásadního dokumentu se podíleli národohospodářští vědečtí a kulturní odborníci, stejně jako zemědělství praktici a odpovědní činitelé. Na programu se konkrétně participoval kromě J. P. Pražáka například národohospodáři C. Horáček (tehdejší realista) a J. Fiedler, odborní konzultanti R. Rolíček, L. Pazderka či K. Holý.⁸³

Na mimořádné valné hromadě Sdružení v červnu 1903 byla usnesena změna stanov, která řešila vztahy mezi stranou a Sdružením. Touto drobnou úpravou otevřelo Sdružení přístup do strany všem zemědělcům a přátelům rolnictva. S novým programem nastoupila strana do organizovaného propagačního a agitačního úsilí. Už tehdy stál v čele agrárního

---

⁷⁹ MILLER, Daniel E.: *Antonín Švehla - mistr politických kompromisů*. Praha 2001, s. 34.

⁸⁰ HARNA, Josef – LACINA, Vlastislav: *Politické programy českého a slovenského agrárního hnutí 1899-1938*. Edice politických programů sv. 5. Praha 2007, s. 16.

⁸¹ Tamtéž.

⁸² DOSTÁL, Vladimír V.: *Agrární strana. Její rozmach a zánik*. Brno 1998, s. 24. HARNA, Josef – LACINA, Vlastislav: *Politické programy českého a slovenského agrárního hnutí 1899-1938*. Edice politických programů sv. 5. Praha 2007, s. 17.

⁸³ DOSTÁL, Vladimír V.: *Agrární strana. Její rozmach a zánik*. Brno 1998, s. 24.

hnutí Antonín Švehla, syn zakladatele Sdružení, nadaný organizátor a programově uvědomělý bojovník agrárního hnutí.⁸⁴

2.1 Program z roku 1903

Program strany z roku 1903⁸⁵ by se dal charakterizovat nejlépe jako obranný: „*Český lid zemědělský chce se zachránit...*“⁸⁶ Jeho tvůrci se v něm obraceli na veřejnost s prosbou o pochopení požadavků venkova. Kritice zde byl podroben průmyslový kapitalismus a liberalismus: „*Dospěli jsme po půl století, kdy uvolněna naše pouta robotní, tam, kde jsme dnes, - v područí nenasytného velkokapitalismu, jenž ponejvíce, ba mohli bychom říci jedině, děkuje éře liberalistické za svůj růst...*“⁸⁷ Posunem oproti programu z roku 1896 bylo zeslabení formulace boje s kapitálem, jelikož strana pochopila svou kapitalistickou podstatu. Agrární strana změnila útok na průmyslovou výrobu na snahu podříditi si různé obory spotřebního zboží, zejména potravinářského průmyslu.⁸⁸ Agrární program zahájil etapu uvědomělé kapitalizace českého venkova.

Tvůrci programu vnímali pojem národ jako sociálně nesourodý: „*Ne tedy politické strany, nýbrž stavy tvoří národní celek, neboť bez politických stran zůstal by národ národem, však národ bez stavů, zvláště bez stavu zemědělského, nebyl by národem, který by se udržel. Jsme přesvědčení, že konstatování této pravdy lečjak bude vykládáno, však lid náš venkovský nám porozumí, a to nejen rolník, ale i živnostník, jak na vsi, tak v našich venkovských městech.*“⁸⁹ Sdružení společně s Českou stranou agrární upozadily v prvních letech důležitý sociální aspekt, jelikož se jednalo o instituce sdružující výhradně drobné rolníky a střední statkáře. Tento program byl vrcholem procesu sociální emancipace zemědělců, kterou započal Alfons Šťastný.

Autoři v programu konstatovali, že „*České hnutí agrární není nic uměle vyvolaného ani ojedinělého, nýbrž je jen organickým článkem celého novodobého sociálního hnutí,*“⁹⁰ přitom měli na mysli možné sjednocení veškerého venkovského obyvatelstva. Je v něm zcela

---

⁸⁴ DOSTÁL, Vladimír V.: *Agrární strana. Její rozmach a zánik*. Brno 1998, s. 25.

⁸⁵ *Program České strany agrární*. Praha 1903.

⁸⁶ Tamtéž, s. 16.

⁸⁷ Tamtéž, s. 25.

⁸⁸ Tamtéž, s. 52.

⁸⁹ Tamtéž, s. 13.

⁹⁰ Tamtéž, s. 14.

jasně konstatováno, že zastupují všechny obyvatelé venkova od malého rolnictva přes domkáře až po živnostníky (agrárníci měli na mysli konkrétně velkostatkáře, sedláky, chalupníky, domkáře, živnostníky, dělníky, inteligenci, zemědělské podnikatele, kteří jsou české národnosti a mají historicko-státoprávní přesvědčení).⁹¹ Tuto myšlenku podtrhli tvrzením: „*Jsmo jedna krev a stejné jsou naše strasti, tužby a cíle a jen svornou prací všeho zemědělství připravena bude půda k úspěchům a spáse.*“⁹²

2.1.1 Všeobecné zásady organizace

V části Všeobecné zásady agrární organizace byla koncipována organizace agrárníků, která se mohla stát základem pro budoucí organizační rozkvět agrární strany, jenž by mohl následně zajistit úspěch v dalších volbách. Autoři programu považovali za příčinu dosavadních neúspěchů v rámci organizace rolnictva vrozený konzervatismus. Tento fakt objasňovali tím, že „*Jedině vzdělaná a zúrodněná půda a jeho klidný a mírumilovný život učinily z rolníka již v dobách dřívějších konzervativce té doby i nepřístupného a nedůvěřivého k novotám.*“⁹³

Organizace České strany agrární se skládala ze stoupců strany, kteří se hlásí k programu. Každá obec, ve které existovala organizace agrárníků, měla volit jednoho důvěrníka. Sbor okresních důvěrníků v čele s předsednictvem tvořili obecní důvěrníci. Sbor zemských důvěrníků strany byl sestavován na základě okresních organizací. V řadách zemských důvěrníků se volil čtyřicetičlenný výkonný výbor, který navrhoval a následně volil předsednictvo strany. Výkonný výbor společně s poslaneckým klubem vedl a obstarával záležitosti strany, dále musel minimálně jednou za tři roky napsat zprávu o své činnosti a svolával v nejbližší době sjezd všech důvěrníků.⁹⁴

---

⁹¹ *Program České strany agrární*. Praha 1903, s. 27.

⁹² Tamtéž, s. 37.

⁹³ Tamtéž, s. 22.

⁹⁴ Tamtéž, s. 28.

2.1.2 Organizace stranického tisku

V této části dokumentu se agrárníci zabývali problematikou stranického tisku. Autoři se zde dovolávali na nezbytnost vzniku levného a kvalitně upravovaného stranického listu, který by obhajoval zájmy českého venkova. Ústřední list byl jednou ze základních podmínek každé politické strany. Podle agrárníků měl budoucí deník kázat, ale i obhajovat a vzdělávat. Teprve tři roky po vydání programu začal vycházet deník Venkov. Dále strana přemýšlela o vzniku listu, který by vycházel jednou týdně a byl by určený pro lidi, kteří si nemohli dovolit odebírat deník strany každý den. Myšlenka týdeníku byla mířena na chudého venkovana, který neměl čas ani finance na pořizování tisku denně. Jednalo se jim o to, aby každý obyvatel venkova měl informace o aktuálním dění.⁹⁵

Další snahou strany bylo vydávání měsíční hospodářsko-politické revue, jež by byla na výši a plně vyhovovala agrárně vědeckým zásadám. Prvním vědeckým časopisem se stal měsíčník Agrární Revue, který vycházel až od března 1914. Úmysly strany vystihoval poslední odstavec v této části: „*Organizované rolnictvo dovedlo by jistě oceniti cenu takovéto vyvrcholené organizace, a proto hájilo a hájiti si bude vždy stranu, jež je jeho, i tisk, jenž rolnictvu náleží, a proto smeteny býti mohou v budoucnosti jen osoby, jež dobře organizované rolnictvo lehce jinými nahradí, však strana, organizace a tisk nesmí utrpěti, nýbrž spíše býti reformovány a novými muži k duchu času přizpůsobovány.*“⁹⁶

2.1.3 Národní a politický program

Po organizaci tisku se agrárníci v další části zaměřili na národní a politický program. Dle Harny lze nalézt v této části jen nepatrné rozdíly ve srovnání s programy Národní strany svobodomyšlné (mladočeské).⁹⁷ Agrárníci zde požadovali ochranu české řeči po odvolání jazykových nařízení z roku 1899, dále plnou jazykovou rovnoprávnost: „*V ohledu národním věrně trváme při programu svého národa, jehož jazyk v jeho právech nesmí býti ni v nejmenším zkracován, a proto budeme do krajnosti hájiti, aby naší mateřštině byla ve všech*

---

⁹⁵ Program České strany agrární. Praha 1903, s. 29.

⁹⁶ Tamtéž, s. 30.

⁹⁷ HARNA, Josef – LACINA, Vlastislav: *Politické programy českého a slovenského agrárního hnutí 1899-1938*. Edice politických programů sv. 5. Praha 2007, s. 17.

*třech zemích koruny svatováclavské zabezpečena úplná a oboustranná rovnoprávnost a rovnocennost.*⁹⁸

Tvůrci programu se rovněž hlásili k boji o restituci historického českého práva uvnitř habsburské říše: „*Na státním právu zemí koruny České trváme v plném jeho rozsahu a chceme je brániti a vymáhati všem prostředky zákonnými.*“⁹⁹ Vedle toho požadovali tvůrci programu potírání centralismu a zdokonalení samosprávy: „*K uskutečnění českého státního práva vede dle našeho soudu stále a soustavné oslabování centralismu...*“¹⁰⁰ I když agráři neuznávali Říšskou radu, žádali po českých poslancích účast na těchto jednáních, aby mohli prosazovat požadavky ve prospěch českého národa a potírali reakci: „*Bráníce všude, kde příležitost se naskytne, práva národa českého, svézákonnost zemskou, potírajíce reakci, militarism, centralism, cislajtanism, všude a vždy, kdykoliv budou míti příležitost.*“¹⁰¹ Přitom se neváhali spojit se slovanskými, federalistickými a autonomistickými stranami.¹⁰² Dalším tématem byl požadavek na ochranu zemské svézákonnosti: „*Svézákonnost zemská budiž ve všem, zejména však v otázkách jazykových, školských a zemědělských houževnatě bráněna.*“¹⁰³ Chtěli spolupracovat v hospodářských otázkách s ostatními agrárními stranami v Rakousku (Předlitavsku).¹⁰⁴ Byl tu zdůrazňován požadavek na kvalitní samosprávu a její rozšíření v obcích, okresech i zemích, jelikož byla brána za jeden z nejdůležitějších politických statků: „*Samospráva obcí, okresů a země tvoří jeden z nejcennějších statků politických. Svobodná obec, pořádaná samospráva, chápající řádně své úkoly hospodářské a sociální, tvoří základ svobody a pokroku národa.*“¹⁰⁵ V roce 1905 byl do této části programu přidán požadavek všeobecného, rovného, tajného a přímého hlasovacího práva do zákonodárných sborů na základě usnesení ze schůze důvěrníků České strany agrární ze dne 3. prosince 1905.¹⁰⁶

---

⁹⁸ *Program České strany agrární.* Praha 1903, s. 30.

⁹⁹ Tamtéž, s. 31.

¹⁰⁰ Tamtéž.

¹⁰¹ Tamtéž, s. 32.

¹⁰² Tamtéž.

¹⁰³ Tamtéž.

¹⁰⁴ Tamtéž, s. 33.

¹⁰⁵ Tamtéž.

¹⁰⁶ Tamtéž, s. 34.

2.1.4 Sociální oddíl

V sociální části programu agráři uplatňovali solidaritu a humanitu. Přitom neopomněli ani otázku chudinství (tehdy se jednalo o pokrokový požadavek) a s tím související sirotky, a v neposlední řadě i žebrání: „*Pro opuštěné sirotky budtež utvořeny zvláštní sirotčí rady. Almužnictví, žebrota a veřejná dobročinnost budtež veřejně upraveny.*“¹⁰⁷ Agráři se v programu vyjadřovali k cikánské otázce z důvodu nesouhlasu s jejich kočovným životem: „*Vagabundáž a tuláctví budtež zakázány a obce oprávněny netrpěti v obvodu svém cikánů a potulných lidí vůbec.*“¹⁰⁸ Důležitá byla potřeba zjednodušení úředního aparátu a celkové omezení byrokratismu.¹⁰⁹ Autoři programu kladli důraz na nedělitelnost gruntů.¹¹⁰

V dalších pasážích požadovali spolupráci s jinými třídami ve společnosti na základě vzájemné dohody: „*Náš poměr ku všem stavům, a třídám národa bude co nepřátelštější na základě úpravy našich zájmů a vzájemné dohody.*“¹¹¹ Tento element mohl být důvodem dalšího rozmachu strany. Za jádro národa prohlásili tvůrci programu střední zemědělský stav (nemohli dovolit dopustit růst velkostatku na úkor středního stavu) a vyslovili se pro to, aby nedocházelo k nadvládě jedné skupiny nad druhou.¹¹² Na konci této části vylíčili význam vzdělání pro budoucnost zemědělců: „*Pravé, skutečné vzdělání je potřebou a základem veškerého života národního, neboť v práci a vědění jest naše spasení.*“¹¹³

Celkově lze sociální část programu považovat za nejslabší složku celého programu; agráři tu vykreslovali sociální struktury na venkově.¹¹⁴ Snaha strany směřovala ke zmírnění chudinství. Důraz byl kladen na solidaritu, humanitu a nedělitelnost gruntů.

2.1.5 Kulturní část

---

¹⁰⁷ *Program České strany agrární*. Praha 1903, s. 35.

¹⁰⁸ Tamtéž.

¹⁰⁹ Tamtéž, s. 36.

¹¹⁰ Tamtéž, s. 37.

¹¹¹ Tamtéž, s. 36.

¹¹² Tamtéž, s. 37.

¹¹³ Tamtéž, s. 38.

¹¹⁴ Tamtéž, s. 36-37.

Další částí programu byla kulturní složka.¹¹⁵ Tomuto úseku byla věnována větší pozornost, nežli sociálnímu oddílu. V oblasti kultury se straníci soustředili zejména na otázku vzdělání: „*Základem vzdělání je škola, která budiž svobodnou...*“¹¹⁶ Za agrární ideál lze považovat: „*V otázkách kulturních přejme si, aby duševnímu rozvoji, vědeckému bádání, uměleckému tvoření, vyjadřování náhledů slovem a tiskem nebyl žádná překážka, ale popřána úplná volnost.*“¹¹⁷ Česká strana agrární se vyslovila v programu pro podporu vědy, literatury a umění.¹¹⁸ Postupně tu byla rozepsána soustava zemědělského školství od obecné školy přes střední školu až po vysoké školy, byl zde vznesen požadavek založení vysoké školy zemědělské při české technice v Praze a zvěrolékařské školy.¹¹⁹

Od obecné školy tvůrci stranického programu vyžadovali, aby dala žákům ucelené základy a celkově mohla přispět k pokroku v samotném zemědělství. U středních a vysokých škol si přáli konkrétně jednotný systém vzdělání (tzv. demokratizace školy), který by se soustředil na výuku v přírodních a společenských vědách včetně výuky jazyků (hlavně slovanských). Dá se konstatovat, že se jednalo o promyšlenou vizi základního i odborného vzdělání. Kromě všeobecného vzdělání chtěli agrárníci po rolnictvu, aby se vzdělávalo rovněž odborně.¹²⁰

Opomenuty nebyly v programu ani selské tradice a role venkovských žen; byla zde vyslovena obava z možnosti úpadku těchto tradic: *Jmenovitě apelujeme na české ženy venkovské, aby v duchu pokročilé doby jdouce, nenechávaly klesnout v úpadek starou tradici selskou.*¹²¹ Za pokrokové lze označit volání po sebevzdělání lidu.¹²² I v této části se agrárníci dotýkali sociální otázky, jelikož upozorňovali na příčiny sociálního zla: „*Vykořisťování slabých, zneužívání bezmocných, svádění bezradných, zištnost, panovačnost, a závist jsou kořeny sociálního zla.*“¹²³ Prostředky pro zlepšení sociálního zla jsou právě kultura a vzdělání, které se mají dostat každému obyvateli.¹²⁴ Uvědomovali si nezbytnost výchovy zemědělských odborníků pro budoucí generace zemědělců.¹²⁵ Autoři se v programu vyslovili pro rovnoprávný přístup žen ke vzdělání: „*Vzdělání dívek rolnických ve školách*

¹¹⁵ *Program České strany agrární.* Praha 1903, s. 38-46.

¹¹⁶ Tamtéž, s. 38.

¹¹⁷ Tamtéž.

¹¹⁸ Tamtéž.

¹¹⁹ Tamtéž, s. 38-44.

¹²⁰ Tamtéž, s. 41.

¹²¹ Tamtéž, s. 40.

¹²² Tamtéž.

¹²³ Tamtéž, s. 41.

¹²⁴ Tamtéž.

¹²⁵ *Program České strany agrární.* Praha 1903, s. 42.

*hospodyňských dvouletých a zimních, po případě v letních kursech nutno věnovati plnou pozornost, neboť stále a pro vždy dobrá žena, řádná hospodyně, jako družka, rovnoprávná společnice a přítelkyně mužovi jest dobrým duchem domácnosti a strážkyní rodinného štěstí a množitelkou hospodářského blahobytu.*¹²⁶ Tyto dva požadavky, rovnoprávnost žen ke vzdělání a kultura zpřístupněná všem obyvatelům, lze označit za moderní. Zaobírali se i otázkou odborné zemědělské literatury. Chtěli kvalitní odborné učebnice, odborné zemědělsko-vědecké spisy.¹²⁷ Důležité byla pro ně otázka vědeckého bádání: „*Vědecké bádání opírající se o a hledící k praxi musí dojíti svého náležitého výrazu i v dokonalé literatuře obecné...*“¹²⁸

2.1.6 Agrární (hospodářský) program

Nejdůležitější a současně nejrozsáhlejší částí programu byl pro agrárníky vlastní program agrární. Byl formulován ve dvaceti šesti paragrafech. Tyto paragrafy byly systematicky tříděny a de facto shrnovaly požadavky rolnictva od počátků vzniku agrárního hnutí. V této části byly konstatovány neutěšené podmínky v zemědělství, které zapříčinily agrární krizi: „*Zemědělství jest v úpadku, jest chorobno a k vyléčení choroby té jest nutno, aby v celém svém rozsahu i ve svých příčinách náležitě a důkladně byla poznána, neboť jen pak bude lze stanoviti všechny prostředky k obmezení a zeslabení krize agrární, majíce své základy v neupravenosti poměrů zemědělských, jmenovitě stavovských, v pochybené správě státní, nedostatečném a nepřiměřeném zákonodárství, zadluženosti, těžkých břemenech a konkurenci cizozemské, znehodnocující naše výrobky.*“¹²⁹

Poté následovaly představy o nezbytnosti nápravy zemědělských vazeb k dalším hospodářským odvětvím, k odbytu, k infrastruktuře, k politice a společnosti, které souvisí s rozmachem zemědělství. Tvůrci programu trefně konstatovali, že každá hospodářská otázka má co do činění s politikou.¹³⁰ V rovině nápravy si uvědomovali, že nejdříve se musí změnit samotní zemědělci. Z toho důvodu si přáli utvořit promyšlenou organizační strukturu, zastřešující zájmy všech zemědělců a pomáhající napravit neuspokojivý stav zemědělství a

---

¹²⁶ Tamtéž, s. 44.

¹²⁷ Tamtéž, s. 45-46.

¹²⁸ Tamtéž, s. 46.

¹²⁹ Tamtéž.

¹³⁰ *Program České strany agrární.* Praha 1903, s. 48.

zajistit jeho pokrok: „Organizace, obejmající všechny české zemědělcé bez rozdílu, má pracovat ke zdokonalení, podpoře a ochraně výrobě a tržby zemědělské...“¹³¹

Byl zde rovněž potvrzen význam vědeckého zkoumání přírodních podmínek pro budoucí zemědělskou produkci: „Soustavné pedologicko-geognostické prozkoumání půd celé země jeví se velezákladním nejen z ohledů vědeckých, agrikulturních, jmenovitě pro volby plodin a organizaci výroby rostlinné, ale i z ohledů agrárně politických...“¹³² Podobně důležitým se jeví konání pravidelných hospodářských výstav, které by venkovskému lidu přiblížily pravdivý obraz zemědělství a jeho pokrok. S tím byl úzce spojen i vznik Zemědělského muzea, které mělo vyrůst v Praze. Tato instituce měla lid seznámit se zemědělstvím od nejstarších dob až po současnost, dále se zemědělskou výrobou a pokrokem na poli techniky a vědy.¹³³

Autoři programu dále formulovali svou představu reformy českého zemědělství: „Rozvětvená a do podrobností provedená výrobní, nákupní, prodejní a úvěrová organizace tvoří kostru reformních snah českého zemědělství a operační bázi pro veškeru jeho činnost svépomocnou a samosprávnou, bez níž bezvýznamnou byla i náležitá péče orgánů veřejné správy.“¹³⁴ Vybízeli proto zemědělcé k součinnosti: „Není ani jediného odvětví hospodářského, v němž kooperace byla by povolána a schopna tolik prospěchu přinést jako v zemědělství.“¹³⁵ Kooperace zemědělců byla nezbytná pro hospodářské družstevnictví, které chtěli agrárníci oživit a upevnit. K naplnění tohoto cíle si přáli státní podporu: „Od správy veřejné nutno požadovati podporu nejen náležitým subvencováním při zakládání podniků družstevních, ale i při jejich zdanění aby brala náležitý zřetel k tomu, že jejich účastníci sami jsou již velmi zatíženými poplatníky a zbavila proto družstva ta daní v míře co nejvyšší.“¹³⁶ Velice významná byla pasáž o zvýšení účinnosti rostlinné produkce a návrhy prostředků, jak k této intenzifikaci zemědělské produkce dojít. Rostlinná produkce byla pro zemědělcé nesmírně důležitá, jelikož byla rozhodujícím odvětvím zemědělské výroby. Autoři programu se věnovali problematice i živočišné produkce, jejíž celkové povznesení požadovali.¹³⁷ Po státu žádali možnost státního úvěru a usnadnění břemene dluhů, jelikož se jednalo o důležité úkoly agrární politiky. Tato otázka byla nesmírně důležitá, protože zemědělcé nejvíce trápily

---

¹³¹ Tamtéž.

¹³² Tamtéž, s. 51.

¹³³ Tamtéž, s. 52.

¹³⁴ Tamtéž, s. 53.

¹³⁵ Tamtéž, s. 54.

¹³⁶ Tamtéž.

¹³⁷ Program České strany agrární. Praha 1903, s. 56.

dluhy.¹³⁸ Velmi pokrokový na tehdejší dobu byl požadavek na závazné starobní pojištění, které mělo nahradit výměnek.¹³⁹

Autoři programu se i v této části dotýkali sociálních otázek a konstatovali nepříznivou situaci v oblasti práceschopného obyvatelstva na venkově. Za jeden z hlavních důvodů zemědělské krize považovali zdejší zjevný nedostatek pracovníků: „*Český venkov se odlidňuje, pokud se týče práce schopného obyvatelstva, ale trpí přívalem invalidů a práce neschopného potomstva bývalých příslušníků.*“¹⁴⁰ Trnem v očích zemědělců bylo dělnictvo, jelikož venkovské obyvatelstvo hromadně opouštělo vesnice a odcházelo do měst, která je lákala větší mzdou a pravidelným výdělkem. Zpět na venkov se bývalí zemědělci vraceli až v době, kdy byli neschopni práce a stávali se pro venkov břemenem. Agrárníci konstatovali naléhavost, aby bylo zemědělské dělnictvo poutáno k práci v zemědělství. Byl zde také například vysloven požadavek na zkrácení branné povinnosti na dva roky.¹⁴¹ Od státu rovněž tvůrci požadovali celní ochranu na veškerou zemědělskou produkci včetně zemědělského průmyslu: „*Rakousko-Uhersko je soustátím agrárním, a dle toho musí se řídit veškerá jeho politika obchodní. A proto žádáme, aby každý produkt zemědělský, který v tuzemsku může být vyroben a celní ochrany potřebuje, jí také v plné míře požíval, neboť jest povinností státu, aby domácí výrobu podporoval a bránil před konkurencí cizí, která cenu výrobků našich snižuje.*“¹⁴² Lze celkově konstatovat, že v této hospodářské části nekladli tvůrci programu požadavky jen na stát, ale i na součinnost mezi zemědělci.

2.2 Program z roku 1905

Dva roky po vzniku stranického programu v Čechách vznikl program strany také pro Moravu a Slezsko (přijat byl na sjezdu strany 27. prosince 1904, vytisknut byl až v březnu 1905). I když v moravsko-slezském programu z roku 1905 nalezneme celkově oproti programu z Čech z roku 1903 jen málo odlišností, lze ho v několika ohledech označit za více

---

¹³⁸ Tamtéž, s. 62.

¹³⁹ Tamtéž.

¹⁴⁰ Tamtéž s. 67.

¹⁴¹ Tamtéž, s. 63 a 67.

¹⁴² Tamtéž, s. 70.

demokratický. Otevřeněji přistupovali jeho tvůrci například k problematice všeobecného rovného práva, což ovšem bylo dáno zejména obecným vývojem této klíčové otázky doby.¹⁴³

V moravském programu z roku 1905 nalezneme v kulturní a agrární části jen minimum rozdílů oproti programu českému. Stěžejním heslem byl požadavek všestranného povznesení venkova.¹⁴⁴ V kulturním směru usilovali především o to, aby byl rolník osvícený a měl mravně dobrý charakter. Na základě toho se stalo mottem heslo „*Na selském statku co nejvzdělanější sedlák!*“¹⁴⁵ s důrazem na zachování tradiční role rodiny: „*Základem prvního vzdělávání a budování lidského charakteru je zajisté rodina...*“¹⁴⁶

Velmi těžce nesli agrárníci rovněž tehdejší stav školství. Přímo konstatovali, že veliká část venkovské populace se musí spokojit pouze s národní školou. Důležitý byl i požadavek, že národní škola má patřit národu a učitel musí být nezávislý. Radili přímo rodičům, že ti, co chtějí lepší vzdělání pro své děti, ať je dávají do hospodářských škol. K tomu bylo nezbytné, aby fungovala v každém okrese alespoň jedna zimní hospodářská škola.

Neopomenuto nezůstalo ani vyšší vzdělání pro další generace sedláků. Uvědomovali si i skutečnost, že je nutné zřídit na Moravě českou univerzitu. Ve svých úvahách, jak zlepšit stav školství, nezapomínali i na selky, pro které mají podobné požadavky jako pro mužský dorost. Vyžadovali po národních školách, aby vychovávaly co nejlepší dorost, „*kteřý má rozum i srdce pro všechen pokrok, všechnu pravdu, krásno a dobro.*“¹⁴⁷ Selky si pak představovali jako ženy, které mají být plné lásky ke svému hospodářství a skutečným zlatým sloupem domácnosti. V této souvislosti upozorňovali na skutečnost, že na celé Moravě existuje pouze jedna hospodyňská škola.¹⁴⁸

Cíl moravsko-slezského programu je obdobný tomu z Čech: venkov, který potřebuje k rozmachu zvýšení počtu středního stavu zemědělského na zásadě svépomoci.¹⁴⁹ Tento program obsahoval několik nových prvků v části národního a politického programu. Jeho autoři se vyjádřili pro nutnost ochrany českých menšin i v cizině a ochranu Slováků

---

¹⁴³ MALÍŘ, Jiří: *Od spolků k moderním politickým stranám (Vývoj politických stran na Moravě v letech 1848-1914)*. Brno 1996, s. 204-205.

¹⁴⁴ MALÍŘ, Jiří: *Od spolků k moderním politickým stranám (Vývoj politických stran na Moravě v letech 1848-1914)*. Brno 1996, s. 205.

¹⁴⁵ *Program České strany agrární pro Moravu a Slezsko*. Olomouc 1905, s. 20.

¹⁴⁶ Tamtéž, s. 18.

¹⁴⁷ Tamtéž, s. 20.

¹⁴⁸ Tamtéž, s. 18-23.

¹⁴⁹ Tamtéž, s. 39-40.

v Uhrách,¹⁵⁰ kde na rozdíl od Předlitavska nevznikla klasická agrární strana. Politická omezení v Uhrách vytvořila takovou situaci, že Slováci vytvořili pouze jednu stranu (Slovenská národní strana), a tak se agrárnictví nemohlo v Uhrách plně rozvinout.¹⁵¹

Tvůrci programu řešili i česko-německou otázku: „Každé vyrovnání musí se týkatí všech tří zemí koruny České a musí tam býti provedeno na stejných základech.“¹⁵² Otázku náboženství nechtěli agráři zatahovat do stavovské organizace, jelikož si uvědomovali skutečnost, že Morava je silně katolická a místo toho lpěli na požadavku úpravy volebních řádů do všech reprezentačních korporací.¹⁵³ Na konci této části se prohlásili za součást České strany agrární, s níž budou společně postupovat. Vyhradovali si volnost v jednání, pokud to vyžadují zvláštní poměry na Moravě a Slezsku.¹⁵⁴

V sociální části programu se věnovali otázce pojištění, kdy žádali oproti českému programu i zavedení chorobního pojištění: „Při zavádění pojištění starobního a chorobního, žádáme, aby bylo všeobecné...“¹⁵⁵ Stěžejním bodem sociálního programu je dle agráriků přání, aby se sociální politika venkovských obcí přizpůsobila požadavkům doby.¹⁵⁶ Objevuje se tu oproti programu z Čech nenávisť vůči aristokracii a feudalismu: „Jsouce stranou výhradně selskou, stranou středního, malého a nejmenšího rolnictva, stavíme se proti všelikému nadprávi velkostatku, a neuznáváme oprávněnost instituce svěřenské, žádajíce naopak vykupování velkých statků a použití jich ve prospěch maloroľnictva. Feudalism aristokracie má v nás rozhodného nepřítel.“¹⁵⁷

V organizačním statutu se věnovali otázce povinností stoupenců a propagaci strany. Důležité bylo pro stoupence získávání vlivu v obecní správě a propagace strany. Povinností každého stoupence strany na Moravě a ve Slezsku bylo odebírání ústředního listu Selské listy, dále získání nejméně jednoho dalšího odběratele, prosazení tohoto listu ve spolicích a veřejných místnostech, bohatší členové strany se mají podílet na vydávání Selských listů, navíc mají informovat list o všech zajímavých zprávách z blízkého okolí. Selské listy vycházely tehdy čtyřikrát za týden (v pondělí, ve středu, ve čtvrtek a v sobotu večer). Kdo

---

¹⁵⁰ Program České strany agrární pro Moravu a Slezsko. Olomouc 1905, s. 51.

¹⁵¹ MILLER, Daniel E.: Antonín Švehla - mistr politických kompromisů. Praha 2001, s. 50.

¹⁵² Program České strany agrární pro Moravu a Slezsko. Olomouc 1905, s. 52.

¹⁵³ Tamtéž, s. 52-53.

¹⁵⁴ Tamtéž, s. 54.

¹⁵⁵ Tamtéž, s. 55.

¹⁵⁶ Tamtéž.

¹⁵⁷ Tamtéž.

nemohl kupovat každý den Selské listy, měl alespoň odebírat Týdeník Selských listů. Jednalo se dle nich o nejlevnější a nejobsáhlejší týdeník.¹⁵⁸

Stranický agrární program z roku 1905, stejně jako jeho předchůdce z roku 1903, můžeme označit v mnoha ohledech za promyšlený a propracovaný, obešel se po řadu let bez nutných korektur. Byl programem doby, kdy Česká strana agrární, ačkoliv se do první války stala v českých poměrech silnou masovou stranou, nemohla podstatněji ovlivnit hospodářskou ani agrární politiku Předlitavska. Ta se vytyčovala ve Vídni. V českých zemích bylo možné vydobýt jen dílčí, často drobná opatření. I ta však byla pro rolnictvo důležitá.¹⁵⁹

---

¹⁵⁸ *Program České strany agrární pro Moravu a Slezsko*. Olomouc 1905, s. 56.

¹⁵⁹ HARNA, Josef – LACINA, Vlastislav: *Politické programy českého a slovenského agrárního hnutí 1899-1938*. Edice politických programů sv. 5. Praha 2007, s. 18.

3. Činnost České strany agrární do vypuknutí 1. světové války

Cílem rozsáhlé vzdělávací činnosti bylo změnit rolníka z pasivního příslušníka národní společnosti v aktivního účastníka politického života. V programu se dočítáme, že „*Chceme hospodářsky silný, vzdělaný, pokročilý lid. Nespolehat na sebe, ať již družinné svépomoci, sebevzdělání a rozvoji, úplně uvnitř vyrovnané individuality, nebo v politickém zápase, kde chceme zúčastniti se svými stavovskými zástupci - to jest zásadní názor, jímž jsme vedeni. Proto myslíme, že chráníme sebe, svůj stav a své zaměstnání, nejlépe konáme svou vlasteneckou povinnost.*“¹⁶⁰ Strana prohloubila tuto činnost ve svém tisku, na schůzích, na sjezdech a funkcionářských kursech, v okresech, krajích a v celé zemi. Jednalo se o propracovaný, řádně organizovaný plán na získání členstva a celé venkovské společnosti. Práce to nebyla snadná, ovšem námaha vedoucích sborů a činitelů se zemědělskou inteligencí přinášela úspěch. V tomto úsilí se stále více projevoval Antonín Švehla.¹⁶¹

Strana již od počátku vzniku usilovala o získání vlivu v zákonodárných sborech. První šance se naskytla v roce 1901, kdy se konaly říšské volby. Strana navrhla pro volby roku 1901 společnou kandidátku s Národní stranou svobodomyšlných (mladočechy). Mladočeši nedodrželi sjednaný počet rolnických uchazečů, což vyústilo v rozhodnutí České strany agrární postavit své vlastní uchazeče do 15 venkovských volebních oblastech. Česká strana agrární získala v prvním zápase o venkovské voliče 5 poslanců (Stanislav Kubr, Emanuel Hrubý, Karel Prášek, Antonín Zázvorka a Jan Rataj). Zvolení poslanců pouhé dva roky po založení strany bylo chápáno jako úspěch. Tito zvolení agrární poslanci vytvořili ve Vídni samostatný klub a ve sněmovně přednesli vlastní státoprávní ohrazení.¹⁶²

Výsledek voleb naznačil, že ambice mladých stran jsou spíše potenciální než reálné. Ovšem proces sociálního a politického štěpení měšťanské společnosti byl v hrubých rysech dokončen.¹⁶³

Ve volbách do zemského sněmu v Čechách v říjnu 1901 získala strana 21 mandátů navzdory společnému volebnímu postupu mladočeské a staročeské strany. Oběma volebními úspěchy si Česká strana agrární vymohla uznání v českém politickém táboře. Po úspěších v

---

¹⁶⁰ *Program České strany agrární*. Praha 1903, s. 17.

¹⁶¹ DOSTÁL, Vladimír V.: *Agrární strana. Její rozmach a zánik*. Brno 1998, s. 26.

¹⁶² Tamtéž, s. 26.

¹⁶³ URBAN, Otto: *Česká společnost 1848-1918*. Praha 1982, s. 489.

zemských a říšských volbách pokračovala strana v úsilí o organizační rozvoj.¹⁶⁴ Na Moravě zůstávala selská vrstva v područí lidové strany dr. Adolfa Stránského; v zemských volbách v roce 1902 volila převážně jeho stranu.¹⁶⁵

Volební úspěchy roku 1901 v zemských a říšských volbách daly podnět k dalšímu organizačnímu úsilí. Sbor České strany agrární řečníků a pracovníků se zvýšil o nové zemské a říšské poslance. Tito poslanci se stali zasvěcenými mluvčími na shromážděních venkovského lidu, a hlavně sdělovali agrární požadavky. Agitační a propagační činnost neustále sílila, jelikož se rozšiřovala základna školených funkcionářů na všech úrovních organizace.¹⁶⁶

3.1 Boj mezi řepaři a cukrovarníky

Díky Švehlově rané stranické aktivitě byl brzy znám mezi sedláky v celých Čechách. Jednalo se o jeho působení v Ústřední jednotě řepařů. Jednota byla nepolitická, zájmová hospodářská organizace vzniklá na jaře roku 1902. V radě této organizace zasedali kromě Antonína Švehly Stanislav Kubr a František Udržal. Samotný Švehla osobně pěstoval cukrovou řepu, a proto věděl o problémech, které trápily pěstitele cukrové řepy. Řepaři se snažili o prodej řepy za spravedlivou cenu.¹⁶⁷

Nespravedlnost v oblasti cukrovarnictví spočívala v organizaci zpracování řepy. Celé Čechy byly rozděleny na obvody (rajony) tak, aby majitelé cukrovarů měli možnost spočítat množství suroviny, kterou budou mít k mání a následně mohli stanovit její cenu. Monopolní práva drželi v rámci svých rajonů majitelé cukrovarů, a navíc měli zakázáno obchodovat s pěstiteli z jiných rajonů. To značně znevýhodňovalo sedláky, jelikož velké statky byly často spjaté s cukrovarý, a proto mohly prodávat za lepší ceny. Ještě k tomu měly další výhody. Cukrovarý často udělovaly pokuty pěstitelům za špatně nachystanou či špatně sklizenou řepu.¹⁶⁸ Tato rozepře nebyla až na jisté státní intervence do války úplně vyřešena.

Tehdy patřilo Rakousko-Uhersko spolu s Německem a Francií ke třem největším výrobcům a vývozcům řepného cukru v Evropě. Cukr z Čech se exportoval přes Hamburk do Anglie, dále do Švýcarska, ale i na Balkán, do Turecka i Řecka. Řepářství a hlavně

¹⁶⁴ DOSTÁL, Vladimír V.: *Agrární strana. Její rozmach a zánik*. Brno 1998, s. 26.

¹⁶⁵ Tamtéž, s. 28.

¹⁶⁶ DOSTÁL, Vladimír V.: *Agrární strana. Její rozmach a zánik*. Brno 1998, s. 27.

¹⁶⁷ MILLER, Daniel E.: *Antonín Švehla - mistr politických kompromisů*. Praha 2001, s. 39.

¹⁶⁸ Tamtéž.

cukrovarnictví přinášelo oběma zmíněným kategoriím do té doby poměrně velké finanční výtěžky, které byly poté investovány do zintenzivnění pěstování cukrovky a zakládání dalších cukrovarů.¹⁶⁹

Teprve po vzniku samostatné strany, díky agrárním politikům, mohlo být vyslyšeno volání pěstitelů řepy po vlastní nezávislé organizaci. Je nutné zmínit, že hlavní iniciativa nepřišla zdola od izolovaných místních řepářských sdružení, ale shora z oblasti středočeských statkářů, velkostatkářů a nájemců, kteří vystupovali pod záštitou Hospodářského družstva statkářů a nájemců v Praze.¹⁷⁰ Problematika cukrovarnictví se vyskytuje i v programu strany: „*Cukrovarnictví vyžaduje náležitého upravení cestou mezinárodní, doma pak zákaz rayonování, a zavedení kontingentované výroby...*“¹⁷¹

8. května 1902 byla na valné hromadě v Praze na Žofíně ustavena *Ústřední jednota řepářů pro Království české*. I když se jednalo o nepolitickou organizaci, byla důležitá pro novou Českou stranu agrární. Jednota se orientovala na parlamentní schválení protirajonového zákona.¹⁷² Jednota řepářů představovala nejlépe organizovanou a hospodářsky nejvýnosnější instituci mezi českými pěstiteli cukrovky. Dokonce mezi agrárními poslanci převažovalo mínění, že „žádná ze zemědělských organizací se nesetkala u venkovského lidu s takovým porozuměním a zájmem jako odborová organizace řepářů“.¹⁷³ Sílicí řepářské hnutí se na sklonku 19. a na začátku 20. století stalo rozhodující součástí procesu politické emancipace rolnictva, zejména jeho podnikatelských vrstev.¹⁷⁴

3.2 Volební úspěchy strany v letech 1905-1908

20. května 1904 se konal sjezd strany, kde Švehla popsal smysl nových stanov Sdružení. Uvedl, že strana je reprezentace celého venkova a jeho vrstev a vyhlásil heslo: „*Venkov jedna rodina*“. Ve své řeči konstatoval, že „*Celý národ musí na agrární stranu pohlížet nejen jako na stavovskou organizaci všeho zemědělství, ale také jako na veliký a*

---

¹⁶⁹ RYCHLÍK, Jan – HOLEČEK, Lukáš – PEHR, Michal a kol.: *Agrarismus ve střední a východní Evropě 19. a 20. století*. Praha 2015, s. 95.

¹⁷⁰ Tamtéž, s. 98.

¹⁷¹ *Program České strany agrární*. Praha 1903, s. 58.

¹⁷² RYCHLÍK, Jan – HOLEČEK, Lukáš – PEHR, Michal a kol.: *Agrarismus ve střední a východní Evropě 19. a 20. století*. Praha 2015, s. 99.

¹⁷³ Tamtéž, s. 102.

¹⁷⁴ Tamtéž, s. 98.

významný jev národní, hnutí, které má za účel obrození celého venkova, jehož přívrženci se neomezují pouze na majitele určitého počtu korců polí, nýbrž se rozšiřují, aby v řady své pojaly všechny vrstvy venkova, o svoji existenci zápasící a aby ve společném boji za životní zájmy všech došlo se tím spíše životního cíle“.¹⁷⁵

Strana po sjednocení zintenzívnila organizační, přednáškovou, vzdělávací, odbornou i všeobecnou činnost. Členů a stoupců přibývalo zvláště z řad mladé generace, již strana věnovala mimořádnou pozornost, spatřujíc v ní organizační a generační posílení. Švehlova myšlenka založit agrární deník se uskutečnila 29. března 1906, kdy vyšlo první číslo *Venkova* (úvodní báseň složil Jaroslav Vrchlický).¹⁷⁶ K této myšlence ho vedl fakt, že *Obrana zemědělců* vycházela pouze dvakrát do týdne a navíc nemohla prosazovat politické a organizační cíle nového politického hnutí.¹⁷⁷ Deník *Venkov* plnil poslání, měl řadu odběratelů, ale brzdou byla cena pro ostatní zemědělce¹⁷⁸. Cena předplatného na měsíc v roce 1906 činila 2 K, na půl roku 12 K.¹⁷⁹ Vůdčí roli v řízení *Venkova* nehrál Antonín Švehla (vzdal se ji), nýbrž novinář s bohatými zkušenostmi Karel Jonáš. Tento šéfredaktor dodal novému deníku na profesionalitě.¹⁸⁰ Navíc v závěru roku 1906 strana zřídila vlastní tiskárnu a nakladatelství jako podnik Tiskařského a vydavatelského družstva rolnického. S tiskovým vybavením rozvoj strany slibně pokračoval a počet stoupců mohutněl.¹⁸¹

Česká strana agrární usilovala o získání pozic v hospodářských institucích, v zemědělském průmyslu. Rozhojnila svůj vliv v peněžních ústavech, nejpronikavěji ve svépomocném peněžnictví. Získala vliv na venkovské školství, jelikož měla své reprezentanty v okresních školních radách.¹⁸²

Důležité bylo pro Českou stranu agrární získat vliv v Zemědělské radě.¹⁸³ Tato instituce byla totiž orgánem vlády pro rozmach zemědělství. Její kompetence zahrnovalo zemědělství a potravinářský průmysl. Tuto instituci ovládali doposud mladočeši. Strana se starala, aby volební těleso pro předsednictvo a výbor Rady byl sbor okresních delegátů.

¹⁷⁵ DOSTÁL, Vladimír V.: *Antonín Švehla – Profil československého státníka*. Praha 1990, s. 19.

¹⁷⁶ DOSTÁL, Vladimír V.: *Agrární strana. Její rozmach a zánik*. Brno 1998, s. 28.

¹⁷⁷ Tamtéž, s. 26.

¹⁷⁸ Tamtéž, s. 29.

¹⁷⁹ *Venkov*, 29. 3. 1906.

¹⁸⁰ MILLER, Daniel E.: *Antonín Švehla - mistr politických kompromisů*. Praha 2001, s. 41.

¹⁸¹ DOSTÁL, Vladimír V.: *Agrární strana. Její rozmach a zánik*. Brno 1998, s. 29.

¹⁸² Tamtéž.

¹⁸³ Zemědělská rada - byla založena v roce 1872 místo Vlastivědné společnosti (byla dělena na dvě národnostní sekce: německou a českou). Roku 1897 vznikla v Markrabství moravském a ve Slezsku teprve za první republiky roku 1919.

Agrárníkům šlo o to, aby se těmito voliči stali členové jejich strany. Díky nezájmu mladočeské strany o zemědělské problémy se naskytlá cesta České straně agrární o získání vlivu v této instituci. Vliv získali zásluhou nápomocné *Ústřední hospodářské společnosti*. Nejprve v roce 1903 bylo zvoleno do Rady 24 příslušníků České strany agrární a již v roce 1906 si agrárníci plně podmanili tuto organizaci.¹⁸⁴

Zpráva o činnosti českého odboru Zemědělské rady za rok 1900 (v době správy mladočeské strany) zaujímala pouze 106 stran, ale zpráva za rok 1905 zaujímala knihu o 320 stranách. Z toho lze jednoznačně vyvodit vzrůst a zájem o tuto instituci za působení České strany agrární. Mladočeši se o tuto instituci tak důsledně nestarali.¹⁸⁵

Na říšském sněmu se jednalo o dořešení jazykové otázky. Na půdě zemského sněmu se řešila změna volebního řádu do obcí. Změna se stala obětí německého maření parlamentního jednání v říjnu 1903, což vyústilo v uzavření sněmu. Sněm byl několikrát obnoven, ovšem nedokázal vyřešit finanční problémy českých zemí. Stalo se nereálným, aby se česká poslanecká delegace dohodla s německou na konsensu.¹⁸⁶

Všestranná činnost strany přinášela stále větší důvěru v řadách funkcionářů všech organizačních složek strany. Česká strana agrární pro své stoupence a pracovníky pořádala pracovní porady a sjezdy. Mimo jiné zakládala zájmové, odborné a odborové zemědělské svazy a jednoty, a to ve prospěch zemědělců. Poslanecké sbory se bránily pomocí smluv s lacinou konkurencí z přebytkových zemí (hlavně šlo o Balkán). K zabránění levné konkurence byla založena *Jednota hospodářských společenstev*. Ta již v roce 1906 měla 1023 svépomocných lidových peněžních ústavů a 123 různých hospodářských družstev.¹⁸⁷

Česká strana agrární odmítla v únoru 1906 ve Vídni návrh zákona o volební reformě, jelikož Němcům přiznávala větší počet mandátů než Čechům. Tento návrh zcela odporoval národní rovnoprávnosti. Dále nezajišťoval spravedlivé zastoupení obyvatel venkova a měst. Česká strana agrární byla i proti ostatním úpravám této volební reformy. Ačkoliv úprava volební reformy vylepšovala stav, nenaplnovala zcela zájmy české, natož zemědělské. Zákon o volební reformě byl nakonec přijat 1. prosince 1906, s podporou mladočechů a českých

---

¹⁸⁴ DOSTÁL, Vladimír V.: *Agrární strana. Její rozmach a zánik*. Brno 1998, s. 30.

¹⁸⁵ *Úspěchy agrárního hnutí a jeho cíle: Českému lidu venkovskému česká strana agrární*. Praha 1907, s. 29.

¹⁸⁶ DOSTÁL, Vladimír V.: *Agrární strana. Její rozmach a zánik*. Brno 1998, s. 30.

¹⁸⁷ Tamtéž.

sociálních demokratů.¹⁸⁸ Panská sněmovna tento návrh přijala 21. prosince a 26. ledna 1907 jej schválil císař František Josef I.¹⁸⁹

Tato úprava volební reformy platila pro volby do zákonodárných sborů habsburské monarchie až do konce první světové války.¹⁹⁰ Podle nového principu se volby do Říšské rady konaly poprvé roku 1907. Česká strana agrární vyzvala venkovské voliče ve své brožuře z roku 1907 k říšským volbám: „*Český venkove, vol agrárně, neb jen tak zabezpečíš dokonale zájmy národa českého! Pošli do Vídně mnoho pravých strážců půdy a bojovníků za její zabezpečení na věčné časy!*“¹⁹¹ Říšské volby přinesly definitivní ztrátu politické hegemonie mladočeského hnutí. Prosby na venkovský lid byly vyslyšeny, a proto se zařadila strana agrární s 28 mandáty mezi nejvlivnější politické strany¹⁹². Navíc Česká strana agrární získala ministerské křeslo v Beckově vládě, do níž byl 9. 11. 1907 jmenován ministrem krajanem agrárník Karel Prášek (působil do 15. 11. 1908).

Zmíněné volby garantovaly České straně agrární značný vliv na politiku ve Vídni. Strana neměla lehké postavení. Proti agrárikům se vytvořila skupina českých stran, které byly orientovány liberálně v průmyslu a obchodu, s názvem manchesterský blok.¹⁹³

Švehlova idea agrární strany jako masové se ještě více prosazovala v činnosti strany po roce 1907. Česká veřejnost byla překvapena silou sociálně demokratické strany v rámci volební kampaně do Říšské rady. Tato strana byla stimulem České straně agrární v získávání nových členů v rámci venkova.¹⁹⁴

Volby do českého zemského sněmu, které se koncem února a počátkem března 1908 konaly nadále v kuriovém systému, byly pro agrární stranu úspěšné. Zvítězila s programem neochvějně státoprávním, s požadavkem odstranit zastaralý volební řád kurií a vyřešit časové otázky zemědělské. Přitom nezapomněla bránit i zájmy zemědělského dělnictva, venkovského živnostnictva a inteligence.¹⁹⁵

---

¹⁸⁸ DOSTÁL, Vladimír V.: *Agrární strana. Její rozmach a zánik*. Brno 1998, s. 31.

¹⁸⁹ URBAN, Otto: *Česká společnost 1848-1918*. Praha 1982, s. 529.

¹⁹⁰ DOSTÁL, Vladimír V.: *Agrární strana. Její rozmach a zánik*. Brno 1998, s. 31.

¹⁹¹ *Úspěchy agrárního hnutí a jeho cíle: Českému lidu venkovskému česká strana agrární*. Praha 1907, s. 36.

¹⁹² DOSTÁL uvádí ve své publikaci 29 mandátů

¹⁹³ DOSTÁL, Vladimír V.: *Antonín Švehla – Profil československého státníka*. Praha 1990, s. 32.

Manchester school - skupina anglických národohospodářských ideologů v 19. století. Její ideologií bylo, že stát má co nejméně ovlivňovat hospodářský život. Jednalo se o zastánce volného obchodu a Laissez-Faire.

¹⁹⁴ DOSTÁL, Vladimír V.: *Antonín Švehla – Profil československého státníka*. Praha 1990, s. 32.

¹⁹⁵ DOSTÁL, Vladimír V.: *Agrární strana. Její rozmach a zánik*. Brno 1998, s. 32.

Česká strana agrární postavila v zemských volbách stejný počet kandidátů (48) jako předtím v říšských volbách. Nakonec bylo zvoleno 44 kandidátů strany, což dokazovalo sílu strany. Vedení strany postupovalo v boji rozvážně a agresivně. Samotný Švehla byl díky schopnostem ve vedení strany odměněn zvolením zemským poslancem ve svém kraji (okres Jílová-Říčany).¹⁹⁶

Po říšských a zemských volbách se strana stala nejsilnější stranou v obou zákonodárných sborech, s tím se však nespokojila. I nadále se našli na venkově lidé, kteří volili sociální demokracii. O to více stupňovali propagační a organizační činnost. Strana rozšiřovala odborové organizace a uspokojovala tak zájmy nejširších venkovských vrstev. Byla založena *Ústřední jednota řepařů*, *Ústřední jednota hospodářských společenstev*, *Svaz chmelařů* atd.¹⁹⁷

Až do roku 1909 byl předsedou České strany agrární, jejího výboru Josef Žďárský. Převahou osobnosti, ohromným podílem na organizační práci, na vnitřní výstavbě strany a na jejím působení v zemědělské veřejnosti se posunul do vedení strany člen ústředního výboru Antonín Švehla, který byl nakonec zvolen předsedou strany 21. října 1909, ve věku 36 let. Na Moravě byl zvolen předsedou strany František Staněk, který se spolu s Františkem Udržalem brzy stal významným činitelem ve sjednocování slovanských poslanců v Říšské radě.¹⁹⁸

Byly zakládány místní a okresní organizace v Čechách, na Moravě a ve Slezsku, které rozšiřovaly politické úsilí strany a zabezpečovaly tak její budoucnost. Náplní těchto organizací bylo hlavně působení v nepolitické sféře. Dotýkaly se hospodářských otázek: pokusnictví, přípravou hospodářských přednášek, ale v popředí zájmu byly i kulturní otázky. Jednalo se například o čtení odborných i zábavných knih a časopisů, návštěvy hospodářských škol a kurzů, zakládání pěveckých a ochotnických kroužků, okresních muzeí nebo akce pro zachování národních krojů.¹⁹⁹

3.3 Mladá generace agrárního dorostu

---

¹⁹⁶ DOSTÁL, Vladimír V.: *Agrární strana. Její rozmach a zánik*. Brno 1998, s. 32.

¹⁹⁷ Tamtéž, s. 33.

¹⁹⁸ DOSTÁL, Vladimír V.: *Agrární strana. Její rozmach a zánik*. Brno 1998, s. 34.

¹⁹⁹ ROKOSKÝ, Jaroslav: *Rudolf Beran a jeho doba. Vzestup a pád agrární strany*. Praha 2011, s. 51.

Změna volebního systému odhalila, že je nutná reorganizace České strany agrární. Stará organizace se stávala nedostatečná vzhledem ke změnám, které nastaly. Již od samotného založení strany byla věnována pozornost zemědělskému dorostu. Nutnost organizace mladší generace agrárníků si uvědomil už roku 1904 Josef Prokop Pražák, ale i samotný Antonín Švehla. Snahy byly dokonány dne 6. června 1906 na sjezdu v Libochovicích, kdy vzniklo *Sdružení dorostu českého venkova*. Členem výkonného výboru byl i Švehla, funkcí jednatele byl ustanoven Rudolf Beran a předsedou se stal Bohuš Svoboda ze Žebejevic u Libochovic. Postupně toto hnutí zemědělského dorostu vyrostlo v jednu z nejvýznamnějších složek České strany agrární. Tiskovým orgánem hnutí dorostu se stal *Rozkvět* a pak dorostu se věnovala rubrika ve *Venkou* a *Cepu*. V těchto dvou listech se hlavně propagovalo zakládání okresních sdružení dorostu. Roku 1909 začala vycházet nedělní příloha *Venkova* nesoucí název *Věstník dorostu*. V mladé generaci zemědělského dorostu získávaly největší odezvu ideje a cíle Švehly. Samotný Švehla často mluvil o významu hnutí mládeže pro vývoj a poslání strany.²⁰⁰ Důležitost dorostu se projevila i ve stranickém programu, kde se dočítáme, že „*Od školství zemědělského žádáme, aby vychovávalo dle svých kategorií theoreticky vyškolený a prakticky dobře připravený dorost stavu našeho*“.²⁰¹ Mladí agrárníci organizovali hospodářské a vzdělávací kurzy, zaměřené obzvláště na výchovu budoucích veřejných pracovníků, dále pořádali exkurze do vzorných hospodářských podniků.²⁰²

Skutečný význam pro moravskou agrární stranu představovala organizace mládeže nesoucí název *Sdružení českého agrárního dorostu pro markrabství moravské a vévodství slezské* (1907), které sdružovalo chlapce i dívky. Velmi rychle po vzniku dosáhlo okamžitý organizační růst spojený se značnou aktivitou. Organizace se stala mohutnou oporou České strany agrární. Zpočátku tato organizace dorostu měla 1200 členů, ovšem roku 1910 už 4000 členů (z toho 1500 dívek). Před válkou v roce 1913 čítala více než 10000 členů. Mládežnická organizace zcela napodobovala organizační strukturu České strany agrární. Disponovala vlastním tiskovým orgánem *Mladá Morava*, měla vlastní sekretariáty v Brně a Olomouci a navíc vybírala členské příspěvky. V roce 1914 měla celkem 43 okresních, 192 místních

---

²⁰⁰ ROKOSKÝ, Jaroslav: *Rudolf Beran a jeho doba. Vzestup a pád agrární strany*. Praha 2011, s. 51.

²⁰¹ *Program České strany agrární*. Praha 1903, s. 42.

²⁰² ROKOSKÝ, Jaroslav: *Rudolf Beran a jeho doba. Vzestup a pád agrární strany*. Praha 2011, s. 52.

organizací a 1200 důvěrníků. Sdružení mělo své zástupce ve vedení strany a v roce 1913 dokonce zemského poslance (Simeon Vacula).²⁰³

Snahou České strany agrární bylo pozvednout postavení ženy v rodině, a to jak ve venkovské, ale i v národní společnosti. Šlo jim zkrátka o zapojení žen do veřejného života, což do této doby nebývalo zvykem. V tomto dlouhotrvajícím záměru se ovšem projevovaly i generační rozdíly. Svobodné dívky se rychle přizpůsobily trendu a přihlašovaly se do agrární mládežnické organizace, zato vdané starší ženy se zpravidla veřejné činnosti vyhýbaly. Brzy platilo, že ženy byly do stranické práce v každém okrese, některé se staly i místopředsedkyněmi nebo předsedkyněmi dorostu.²⁰⁴

Otevřený svět za hranicemi habsburské monarchie vábil mladé agrárníky. Jednatel Rudolf Beran zorganizoval v roce 1909 zájezd agrární mládeže do Dánska.²⁰⁵ Tato země nebyla náhodnou volbou. Díky svému vyspělému hospodářství bylo Dánsko v českých zemích známé a vychvalované. Lze dokonce konstatovat, že bylo pro české agrární hnutí vzorem, a to především zemědělským družstevnictvím a výchovou venkovské mládeže.²⁰⁶

3.4 Volební výsledky v letech 1909-1914

Přelomový byl z hlediska dalšího vzestupu strany rok 1909, kdy se Švehlovi povedlo získat převahu v rozhodovacích orgánech, a to na základě jmenování svých oddaných přívrženců na klíčová místa. Díky volebnímu vítězství a obratnému jednání během stávkových přestupů cukrovky stoupala oblíbenost Švehly.²⁰⁷ Do Říšské rady Švehla nikdy nekandidoval. Prosazoval názor, že nejdůležitější otázky týkající se českého národa se budou rozhodovat v Čechách na zemském sněmu. Hlavní město habsburské říše dokonce nikdy nenavštívil. Jeho veškeré snažení se týkalo české zemědělské politiky.²⁰⁸ České straně agrární pomohlo k vzestupu v politice vyrovnání s těžkostmi v organizaci rolníků, což se jiným agrárním

---

²⁰³ MALÍŘ, Jiří: *Od spolků k moderním politickým stranám (Vývoj politických stran na Moravě v letech 1848-1914)*. Brno 1996, s. 207.

²⁰⁴ ROKOSKÝ, Jaroslav: *Rudolf Beran a jeho doba. Vzestup a pád agrární strany*. Praha 2011, s. 52.

²⁰⁵ *Rozkvět*, 20. 7. 1909.

²⁰⁶ ROKOSKÝ, Jaroslav: *Rudolf Beran a jeho doba. Vzestup a pád agrární strany*. Praha 2011, s. 54.

²⁰⁷ MILLER, Daniel E.: *Antonín Švehla - mistr politických kompromisů*. Praha 2001, s. 46.

²⁰⁸ RYCHLÍK, Jan – HOLEČEK, Lukáš – PEHR, Michal a kol.: *Agrarismus ve střední a východní Evropě 19. a 20. století*. Praha 2015, s. 68.

stranám ve střední a východní Evropě nepovedlo.²⁰⁹ V tomto roce byly dobudovány organizační základy strany. Švehla v průběhu předsednictví zabezpečil pevnou pozici strany, a to vytvářením organizační sítě v obcích, okresech a zemích. Organizační práce byla na venkově při rozptýlení zemědělského lidu mnohem těžší než u dělnictva.²¹⁰ Švehlovi pomáhala sokolství, které se stalo vzorem pro jeho organizační činnost.²¹¹

Volební úspěch agrární strany v říšských volbách byl přirozenou konsekvencí činnosti stranické organizační sítě obepínající zemědělství a venkov v jeho hospodářské, sociální a společenské pestrosti.²¹²

Ústavní poměry se v českých zemích se stávaly čím dál horšími. V roce 1911 byla situace natolik kritická, že byl svolán český sněm. Důvodem byla zásobovací krize, která vznikla jako důsledek neúrody, ale na vině byly i další faktory, jako například vysoké daně putující na vojenské účely. Nouze v hospodářství vycházela ze zbrojení, boji mezi Němci a Čechy a krize zemských financí. Tohoto stavu využívali sociální demokraté k agitaci rolníků. Zemědělec se stal stejnou obětí jako každý jiný spotřebitel včetně dělníků. Nakonec na návrh Švehly došlo k pomoci za souhlasu části Němců. Jednalo se o poslední spolupráci mezi Čechy a Němci v řadách poslanců.²¹³

Ve dnech 13. a 21. června 1911 se konaly druhé volby do Říšské rady.²¹⁴ Česká strana agrární postavila dohromady 54 kandidátů. Hlavními soupeři byli socialisté a katolíci. Ve volbách do Říšské rady získala Česká strana agrární 36 poslanců, díky čemuž se stala znovu nejsilnější českou politickou stranou v této instituci.²¹⁵

Tři roky před zřízením Agrární banky se Česká strana agrární podílela na vzniku Moravské agrární a průmyslové banky a o rok později (1909) na pojišťovně Slavia.²¹⁶ 12. února 1911 byla založena Agrární banka, což byla významná instituce zajišťující finanční nezávislost agrárníků.²¹⁷ Výrobci lihu a cukru byli významnými klienty této banky.²¹⁸ Banka byla významná pro zemědělce, jelikož se stala páteří družstevnictví a kasou pro samotné

---

²⁰⁹ ROKOSKÝ, Jaroslav: *Rudolf Beran a jeho doba. Vzestup a pád agrární strany*. Praha 2011, s. 59.

²¹⁰ Tamtéž.

²¹¹ DOSTÁL, Vladimír V.: *Antonín Švehla – Profil československého státníka*. Praha 1990, s. 15.

²¹² Tamtéž, s. 37.

²¹³ DOSTÁL, Vladimír V.: *Agrární strana. Její rozmach a zánik*. Brno 1998, s. 42.

²¹⁴ URBAN, Otto: *Česká společnost 1848-1918*. Praha 1982, s. 548.

²¹⁵ DOSTÁL, Vladimír V.: *Agrární strana. Její rozmach a zánik*. Brno 1998, s. 36.

²¹⁶ MILLER, Daniel E.: *Antonín Švehla - mistr politických kompromisů*. Praha 2001, s. 49.

²¹⁷ DOSTÁL, Vladimír V.: *Agrární strana. Její rozmach a zánik*. Brno 1998, s. 34.

²¹⁸ MILLER, Daniel E.: *Antonín Švehla - mistr politických kompromisů*. Praha 2001, s. 49.

zemědělce, nadto řešila úvěrové a odbytové překážky v zemědělské výrobě²¹⁹. Měla zajistit nezávislost venkova na kapitálu putujícího z měst. Uvedená instituce ale nebyla jen ryze ekonomickým nástrojem, nýbrž i politickým. Ve správní radě totiž zasedali ve významných pozicích agrární politici.²²⁰ Karel Svoboda se stal ředitelem banky a nacházel se v nelehké situaci, jelikož se musel rozhodovat mezi politickými zájmy České strany agrární a finančním blahobytem této banky. Banka poskytovala osobní půjčky a úvěry již před první světovou válkou České straně agrární a jejímu Tiskařskému družstvu.²²¹ Agrární banka započala svou působnost 14. srpna 1911.²²²

Česká strana agrární měla od svého vzniku jednu z nejlepších organizací mezi politickými stranami. Mohla stavět na spleti fungujících hospodářských a zájmových spolků a družstev existujících na venkově. V českých zemích roku 1898 bylo celkem 821 družstevních záložek také známých jako „kampeliček“ s 53 333 členy a 27,1 milionu korun půjček. To byl počátek budoucí hospodářské síly, který orientoval směr politického hnutí. Se vznikem České strany agrární a posílením jejího vlivu v hospodářské sféře se tato aktivita začala rozvíjet, takže do roku 1912 vzrostl počet venkovských peněžních ústavů na 3588, ústředí mělo 373 624 členů a výška půjček dosáhla částky 362,2 milionu korun. Dynamický hospodářský vývoj osvobozoval venkov, vytvářel ideální podmínky pro rozvoj zemědělské výroby a současně zajišťoval, aby zisky zůstávaly v rukách producentů a sloužily potřebám venkova.²²³

Další jednání na zemském sněmu nastala v roce 1913. Řešila se zde jazyková otázka a otázka zemských financí. Jednání ztroskotala, jelikož Němci to odmítli. Čeští agrárníci začali německou obstrukci podporovat. Finanční situace se stávala čím dál víc kritičtější, i kreditní operace byly uzavřeny. Česká strana agrární nebyla sama, obvinila vládu, že pod tlakem Němců nečinila nic, co by vedlo k zabezpečení ústavního provozu země. Vídeňská vláda si to nenechala líbit a rozhodla se k činu. Namísto vypsání nových voleb vyhlásila na svátek sv. Anny 26. července 1913 císařské patenty. Těmito tzv. Anenskými patenty byl rozpuštěn sněm a v zemi byla dosazena komise státních úředníků.²²⁴

Agrární politici neměli na státní politiku v rakouské monarchii velký vliv. I tak je však možné jejich politický vzestup označit za významný. Byl dán hned několika faktory. Zaprvé

---

²¹⁹ DOSTÁL, Vladimír V.: *Agrární strana. Její rozmach a zánik*. Brno 1998, s. 34.

²²⁰ MILLER, Daniel E.: *Antonín Švehla - mistr politických kompromisů*. Praha 2001, s. 49.

²²¹ Tamtéž.

²²² *Venkov*, 24. 5. 1914.

²²³ VONDRUŠKA, Vladimír: *Osudy agrárního politického hnutí*. Praha 1990, s. 13-14.

²²⁴ DOSTÁL, Vladimír V.: *Agrární strana. Její rozmach a zánik*. Brno 1998, s. 43.

početností zemědělců, která byla předpokladem pro masovou základnu, dále růstem sebevědomí zemědělců. Nesmíme opomenout ani důkladnou organizační strukturu a v neposlední řadě ochranu a podporu celého venkova a zájmů veškerých zemědělců.²²⁵

Během let se zvyšovala atraktivita voličů pro Českou stranu agrární, ovšem regionální osobitost Čech, Moravy a Slezska nevymizela. Strany v těchto regionech spolupracovaly pod záštitou orgánu jménem *Ústřední sbor Československé strany agrární pro Čechy, Moravy a Slezsko*, jehož předsedou byl Švehla. Voliči si vážili zemské nezávislosti. Ve Slezsku čelili agrárníci obrovskému tlaku ostatních stran, a proto založili za pomoci Zíky Sdružení českých zemědělců pro vévodství slezské. Sdružení bylo spojeno se Sdružením českých zemědělců a Sdružením českých zemědělců na Moravě. Moravská strana podobně využila regionalismu ve volbách v roce 1913, kde přišla s vlastní nezávislou kandidaturou.²²⁶

V květnu 1914 se konaly v Praze agrární dny u příležitosti jarní hospodářské výstavy, které vlastně uzavíraly předválečnou činnost České strany agrární.²²⁷ V těchto dnech zasedaly ústřední složky strany, dorostu a studentstva. Dále se konaly schůze poslaneckých klubů a sjezd venkovského živnostnictva. Na sjezdě zemského zastupitelstva byla provedena rozvaha předcházejících dvou let. Na schůzi nového širšího výboru strany byl znovu zvolen předsedou Švehla. Podobné sjezdy se začátkem června konaly i na Moravě. Zde byla rovněž rozsáhlá síť organizací strany. Síť tvořilo 65 okresních a 310 místních organizací se 4000 důvěrníky.²²⁸

V mezidobí před nastolením všeobecného volebního práva (1907) a vypuknutím první světové války (1914) dokázala Česká strana agrární sjednotit české, moravské a slezské zemědělce. K sjednocení přispěly politické prostředky a pak přidružené organizace této strany. Česká strana agrární učinila pro venkov to stejné, co udělali socialisté pro město. Strana dokázala rozvíjet a šířit agrární přesvědčení, díky čemuž splnila šťastného cíl: vytvořit třídu zemědělců, nikoliv pouze politický aparát.²²⁹

Na začátku roku 1914 měla Česká strana agrární v Království českém celkem 125 okresních organizací. Tyto okresní organizace sdružovaly 2467 místních organizací s 91 194 členy. V letech 1911-1913 vzniklo 134 nových místních organizací, v rozšiřování a

---

²²⁵ ROKOSKÝ, Jaroslav: *Rudolf Beran a jeho doba. Vzestup a pád agrární strany*. Praha 2011, s. 69.

²²⁶ MILLER, Daniel E.: *Antonín Švehla - mistr politických kompromisů*. Praha 2001, s. 49.

²²⁷ DOSTÁL, Vladimír V.: *Antonín Švehla – Profil československého státníka*. Praha 1990, s. 35.

²²⁸ DOSTÁL, Vladimír V.: *Agrární strana. Její rozmach a zánik*. Brno 1998, s. 43.

²²⁹ MILLER, Daniel E.: *Antonín Švehla - mistr politických kompromisů*. Praha 2001, s. 50.

upevňování organizační sítě se pokračovalo i v zimních měsících roku 1914. Ve stejném roce ovšem zároveň zaniklo 89 místních organizací z důvodu nečinnosti.²³⁰

3.5 Otázka financování strany

Finanční síla České strany agrární se stala nezbytným doplňkem programové, organizační a morální síly. Agrární hnutí se potýkalo v předválečném období s finančními problémy, jelikož strana nedisponovala pravidelnými příjmy jako ostatní městské a socialistické strany. Základ příjmů strany tvořila stranická daň. Členský příspěvek museli platit všichni členové strany. V roce 1912 činil 60 haléřů, později pak až 3 koruny ročně na základě majetku člena. Místním organizacím zůstávala z těchto příspěvků pouze jedna čtvrtina, jelikož zbytek dávaly ústředí strany. Důchod z těchto příspěvků byl nízký, a tak nestačil ani na pokrytí základních potřeb strany.²³¹

Druhý zdrojem příjmů byly příspěvky od volených poslanců a ostatních funkcionářů. Dle usnesení sjezdu z roku 1910 plynulo 10 procent z jejich diet, tantiém a jiných příjmů, které získaly vlivem strany. Další zdrojem financí bylo vybírání kolků k dotování volebního fondu v hodnotě 2,5 a 10 haléřů. Kolek byl vyžadován za intervenční činnost nebo při žádostech v soukromých záležitostech. Zdrojem výdělku se rovněž stalo zboží sloužící k propagaci ve venkovských spotřebních kruzích. Například v roce 1909 došlo k dohodě výkonného výboru České strany agrární s českou sirkárnou v Českých Budějovicích na výrobu zápalek s nápisem Agrární zápalky. Krabičky od sirek měly na titulní straně znak oráče, přičemž budějovická firma z každého prodaného kusu zápalek odváděla část zisku.²³² Každý agrárník má používat jen >agrárních zápalek<! Svůj k svému.²³³

Česká strana agrární založila v roce 1911 *Agrární obchodní družstvo*. Jeho cílem bylo získávat vlastní zboží nejlepší jakosti, které bylo chráněné známkou této strany. Družstvo mělo za úkol kontrahovat s nejrůznějšími výrobci a podniky, které následně odváděly straně určitá procenta. Mimo jiné organizovali agrárníci sbírky pro speciální účely a agitační fond.

---

²³⁰ DOSTÁL, Vladimír V.: *Agrární strana. Její rozmach a zánik*. Brno 1998, s. 39.

²³¹ Tamtéž, s. 41.

²³² Tamtéž, s. 42.

²³³ *Venkov*, 1. 9. 1909.

Dokonce Česká strana agrární pomáhala hledat donátory u partnerů, a to v oblasti hospodářských organizací a korporací.²³⁴

3.6 Organizační struktura agrární strany

Důvěrníci České strany agrární se scházeli každý rok na sjezdu v Praze, kde se řešila otázka růstu strany, její program a další postup. Docházelo tak k vystupňování organizační činnosti, což podněcovalo růst a mohutnění strany.²³⁵

Strana po rychlém vzestupu neustrnula ani v prohlubování vnitřní organizace, které bylo stvrzeno organizačním řádem. Řád strany stanovil rovnocennost muže a ženy ve všech organizačních složkách a odmítal majetkové a náboženské rozdíly. Všichni členové strany museli být členy místní organizace, jelikož nebylo přímé členství. Všechny místní organizace byly sdruženy v okresní organizace, kterou spravovala valná hromada. Valnou hromadu tvořili delegáti místních organizací. Okresní organizace se staraly o budování odborových institucí, udržovaly styky se všemi institucemi v okrese a zužitkovaly je ku prospěchu zemědělců. Měli pronikat do všech organizací veřejného života.²³⁶

Zástupci všech okresních organizací, zemští a říšští poslanci členové výkonného výboru a zástupci tisku reprezentovali zemské zastupitelstvo, které se muselo sejít nejméně jednou za dva roky. Podle nového organizačního řádu zastoupení okresních organizací na sjezdu zemského zastupitelstva odpovídalo jejich počtu na rozdíl od dřívějšího ustanovení, podle nichž každý okres měl po jednom zástupci. Okresní organizace měla na sjezdu nejméně jednoho zástupce; okresní organizace, čítající od patnácti až třiceti místních organizací, měly po dvou zástupcích a okresy s více než třiceti místními skupinami posílaly tři zástupce na sjezd. Byl to projev demokracie a respektu k rozdílné síle okresních organizací.²³⁷

Zemskému zastupitelstvu náleželo rozhodovat o všech záležitostech týkajících se strany a její organizace, a zvláště o změně či doplnění programu.²³⁸

---

²³⁴ DOSTÁL, Vladimír V.: *Agrární strana. Její rozmach a zánik*. Brno 1998, s. 42.

²³⁵ DOSTÁL, Vladimír V.: *Antonín Švehla – Profil československého státníka*. Praha 1990, s. 20.

²³⁶ DOSTÁL, Vladimír V.: *Agrární strana. Její rozmach a zánik*. Brno 1998, s. 39.

²³⁷ Tamtéž.

²³⁸ Tamtéž.

Výkonný výbor byl složen následovně: třetinu výkonného výboru tvořili říšští poslanci, druhou třetinu posílal klub poslanců strany na zemském sněmu království a zbývající třetina byla volena zemským zastupitelstvem. Zemští poslanci, kteří nebyli voleni do výkonného výboru, měli právo participovat se jednání výkonného výboru bez hlasovacího práva. Sdružení českých zemědělců jako centrum odborových organizací vysílalo do výkonného výboru tolik zástupců, kolik odborových organizací v něm bylo soustředěno. Jednoho zástupce vysílalo Tiskařské družstvo, jednoho též redakce Venkova a deníku Cep. Dva zástupce pak měl ve výkonném výboru krajský list a čtyři místa byla vyhrazena členům Zemského sdružení dorostu, z nichž jeden musel být z řad agrárních akademiků.²³⁹

Výkonný výbor sestával roku 1913 z 30 říšských poslanců, z 30 bývalých zemských poslanců a z 30 členů volených zemským zastupitelstvem; další členy tvořilo 7 zástupců odborových organizací. Počet členů výboru mohl být kooptací²⁴⁰ rozšířen na 10. Širší výkonný výbor tvořilo ve stejném roce 126 členů.²⁴¹

Užší výkonný výbor sestával z 28 členů a zařizoval agendu výboru v době, kdy nezasedal. V letech 1912-1913 se konalo dohromady 32 schůzí. Předsednictvo strany mělo 9 členů a scházelo se jednou týdně za účelem projednání běžných záležitostí. Strana se na těchto zasedáních usnesla na vytvoření komisí a odborů. Tehdy vznikl samosprávný odbor, odbor pro scelování pozemků a jiné agrární operace, komise finanční, úřednická, školská a komise pro povznesení života na venkově.²⁴²

3.7 Agrární tisk

Jak mohutněla strana, rozvíjel se i její tisk. Řady stoupenců se zvětšovali zásluhou stále většího počtu čtenářů.²⁴³ Deník *Venkov* byl před začátkem války rozšířen nejen na venkově, ale i ve městech. S jeho rozšířením souvisí i větší rozsah a větší počet příloh. Mezi přílohy jmenujme například *Venkovský živnostník*, *Dělnická hlídka*, *Naše samospráva* a jiné. Dále vycházel kromě Venkova i list *Lidový deník* a týdeník *Cep*, který vycházel denně od 1.

---

²³⁹ DOSTÁL, Vladimír V.: *Agrární strana. Její rozmach a zánik*. Brno 1998, s. 39.

²⁴⁰ Kooptace - přibrání nového člena do voleného sboru nikoli volbou, ale rozhodnutím již zvolených členů.

²⁴¹ DOSTÁL, Vladimír V.: *Agrární strana. Její rozmach a zánik*. Brno 1998, s. 40.

²⁴² Tamtéž, s. 40.

²⁴³ Tamtéž, s. 304.

března 1914. Důležitý pro stranu byl i regionální tisk, který byl po stránce obsahové bohatý a pestrý. U pražských čtenářů byl velice oblíbený *Večer*. Na Moravě vycházel *Moravský venkov* a levný list *Moravský Cep*. Ve Slezsku vycházel od roku 1912 *Slezský venkov*. Prvním vědeckým časopisem strany se stal od března 1914 měsíčník *Agrární revue*, který se zabýval problémy v zemědělství.²⁴⁴ Zabýval se především otázkami hospodářskými, politickými, sociálními a kulturními otázkami venkova. *Agrární revue* vycházela vždy 15. každého měsíce (mimo srpen a září).²⁴⁵

Venkov zveřejňoval politické příspěvky celé řady významných osobností literárního a národohospodářského světa. Za chvíli od vzniku se stal mluvším orgánem strany, ale i tribunou českého politického smýšlení. Jednalo se o první agrární deník v českých zemích, zároveň i první v celé habsburské monarchii a první slovanský agrární deník. Založení tohoto deníku umožnilo agrárnímu hnutí díky úspěchu Švehly a jeho přívrženců stát se postupně vedoucí stranou v české politice v rámci Rakouska.²⁴⁶

Hned první číslo *Venkova*²⁴⁷ z 29. března 1906 obhajovalo důvody vzniku tohoto deníku, který měl především hájit zájmy venkova. Neměl být zaměřený proti městu, jeho zakladatelům šlo hlavně o shodu. Jejich úsilí směřovalo k tomu, aby se venkov stal rovnocenným činitelem k městu. Tato rovnocennost netkvěla pouze ve smyslu morálním, ale i hospodářském, jelikož podpora průmyslu a obchodu byla preferována před podporou zemědělství. Zemědělství mělo být podporováno stejně, jako průmysl, a to všech oblastech (státní ochrana založená na odbytových i výrobních podmínkách). Promyšleným tahem bylo, že první čtyři čísla nového deníku byly zdarma a vycházely v mimořádně velkém nákladu. Ten, kdo první tři čísla nevrátil, se stal automaticky předplatitelem. Deník vystupoval před veřejností jako orgán České strany agrární a mluvčí všech vrstev venkova – od venkovské inteligence, přes vesnické živnostníky až po zemědělské dělnictvo. Jeho heslem se stalo motto: *Venkov pro lid a lid pro Venkov!*

Venkov se skládal z řady rubrik. Na titulní straně se nacházely nejnovější zprávy a feuilleton (fejeton). Na další stránce se nacházela domácí a zahraniční politika, poté následovaly telegrafické a telefonické zprávy. V každém čísle byl k dispozici přehled připravovaných schůzí a informace o mítincích a sjezdech České strany agrární. Dalšími

---

²⁴⁴ ROKOSKÝ, Jaroslav: *Rudolf Beran a jeho doba. Vzestup a pád agrární strany*. Praha 2011, s. 61.

²⁴⁵ *Venkov*, 3. 6. 1914.

²⁴⁶ DOSTÁL, Vladimír V.: *Antonín Švehla – Profil československého státníka*. Praha 1990, s. 21.

²⁴⁷ *Venkov*, 29. 3. 1906.

rubrikami byly denní zprávy, dopisy a divadlo, opomenuty nebyly ani tahy losů a sloupek ze soudní síně. Jak deník a samotná Česká strany agrární rostla, tak se zvyšoval i počet rubrik tohoto periodika. Mezi nové rubriky patřily například kronika či kurzy na burze.

Samotné periodikum vycházelo v roce 1914 denně kromě pondělí.²⁴⁸ Periodikum se skládalo postupně z více příloh. V témže roce vycházela každý den společně s periodikem příloha *Národní hospodář*, v neděli pak *Zábavná a poučná příloha Venkova*, *Věstník dorostu*, *Venkovský živnostník* a *Dělnická hlídka*. Ve středu se čtenáři mohli těšit na přílohu *Literární a umělecké hlídky*. Příloha s názvem *Naše samospráva* vycházela každý druhý čtvrtek, druhý a čtvrtý pátek v měsíci pak *Meliorační věstník*. Občas byl Venkov obohacen i o mimořádné přílohy.

---

²⁴⁸ *Venkov*, 23. 5. 1914.

Závěr

Vznik samostatné České agrární strany roku 1899 patří k významným historickým předělům na poli moderní české společnosti. I když tato politická strana existovala poměrně krátkou dobu, nesmazatelně se zapsala do československých dějin. Co tomu předcházelo?

Politické strany vznikají rámci habsburské monarchie ve druhé polovině 19. století. Politický boj probíhal zpočátku ve městech, která považovala problémy venkova za druhořadé. Za jednu z hlavních příčin vzniku agrárního hnutí lze označit hospodářské krize, které se periodicky objevovaly v poslední čtvrtině 19. století. Ovlivnily trh s obilím a pěstování cukrové řepy, což se negativně projevilo na situaci zemědělců. Jednak rostlo jejich zadlužení, jednak se snižovaly výnosy jejich zemědělské produkce. Zemědělci se stávali jednou z nejvýraznějších obětí těchto krizí. Ještě před vznikem samostatné České strany agrární byli zemědělci součástí staročeské strany, avšak ta nebrala v potaz potřeby zemědělství. Postupně zemědělci přesunuli svou přízeň k mladočeské straně. Scénář se opakoval, jelikož mladočeská strana nevěnovala pozornost hospodářským otázkám týkajících se zemědělství. Zemědělci pochopili, že nejlépe bude, pokud budou zastupovat sami sebe. V roce 1889 vystoupilo Sdružení českých zemědělců ze svazku s mladočechy.

Začátky České strany agrární v Čechách je třeba hledat v roce 1881, kdy za spoluúčasti Alfonse Šťastného byla založena v Písku Jihočeská jednota hospodářská. Jednota byla důležitá pro formulování ideologie a programu českého agrárního hnutí. Ovšem rozhodující pro vznik této strany bylo Sdružení českých zemědělců pro království české. Jeho protagonisté zpočátku spolupracovali s mladočechy, protagonisté založili tiskařské družstvo, a hlavně začali vydávat první agrární periodikum nesoucí název *Obrana zemědělců*, které vycházelo jako týdeník. Důležité je datum 6. ledna 1899, kdy se Sdružení českých zemědělců prohlásilo samostatnou stranou a začalo se neoficiálně nazývat Česká strana agrární.

Počátky České strany agrární na Moravě je třeba hledat u Jana Rudolfa Demela, který vedl moravské rolnictvo v letech 1860-1885. Z jeho iniciativy byla v roce 1883 založena první stavovská agrární organizace – Českomoravský spolek selský pro Moravu, avšak tato organizace byla v roce 1890 rozpuštěna z důvodu nerespektování litery stanov. V témže roce vznikla Ústřední rolnická jednota, která se v roce 1892 transformovala v Selskou jednotu pro Moravu a Slezsko. V roce 1904 se vůdci shodli na nutnosti vytvoření samostatné moravské

politické organizace, což se na konci téhož roku podařilo – byla založena Moravskoslezská agrární strana, jejímž tiskovým orgánem se staly Selské listy.

Společné cíle zemědělců Čech, Moravy a Slezska dovedly všechny k myšlence spojit se a vytvořit jednolitou politickou stranu pro české země. Samostatná strana byla ustanovena 16. května 1905 v Praze a nesla název Československá strana agrární (zpravidla se pro ni užíval název Česká strana agrární). V roce 1906 byl založen oficiální agrární deník *Venkov*.

V Antonínu Švehlovi, synovi zakladatele Sdružení českých zemědělců, našlo agrární hnutí nadaného organizátora a programově uvědomělého bojovníka za společnou věc. Švehla se stal známý mezi rolníky v Čechách díky své aktivitě v Ústřední jednotě řepařů. Usiloval o to, aby řepaři prodávali řepu za spravedlivou cenu. Jeho rozsáhlá politická, organizační a hospodářská činnost si kladla za cíl učinit z pasivního rolníka aktivního účastníka politického života. Jeho přání, aby se Česká strana agrární stala zástupcem všech zemědělců, se počalo naplňovat v roce 1904, kdy vyhlásil heslo: „*Venkov jedna rodina*“. Stál u zrodu agrárního deníku *Venkov*. V roce 1908 po volbách byl zvolen poslancem za okres Jílové-Říčany, o rok později pak stanul jako předseda v čele České strany agrární. Jeho podíl na vnitřní výstavbě strany byl jak v tomto období, tak i později zcela zásadní.

Volební úspěchy byly podmíněny existencí uceleného stranického programu. 18. ledna 1903 se Česká agrární strana usnesla a přijala na valné hromadě Sdružení svůj první oficiální program. Šlo o obsahově velmi celistvý dokument, který se skládal ze sedmi částí. Vedle úvodního slova a všeobecných zásad agrární organizace zde nalezneme pasáže věnované organizaci tisku, poté následují části zasvěcené národnímu a politickému programu, dále sociálnímu programu. Strana se zaobírá i kulturou, největší význam má pro agrárníky hospodářský oddíl. Díkce těchto stranických dokumentů odpovídá době a záměrům nové vzniklého politického hnutí. Na tvorbě tohoto z hlediska strany zásadního dokumentu se podíleli národohospodářští vědečtí a kulturní odborníci, stejně jako zemědělství praktici a odpovědní činitelé. Na programu se konkrétně participoval kromě J. P. Pražáka například národohospodáři C. Horáček (tehdejší realista) a J. Fiedler, odborní konzultanti R. Rolíček, L. Pazderka či K. Holý.

Český agrární program z roku 1903 navazoval na propracovaný stranický dokument Sdružení českých zemědělců z roku 1896, který ještě nebyl členěn na jednotlivé části. Český agrární program byl v roce 1905 doplněn částí usnesení ze schůze důvěrníků České strany agrární ze dne 3. prosince 1905, kde se strana přihlásila k boji o zavedení všeobecného,

rovného a tajného hlasovacího práva do zákonodárných sborů, jelikož si byla vědoma silného potenciálu venkovského obyvatelstva. Dva roky po vzniku stranického programu v Čechách vznikl program strany také pro Moravu a Slezsko (přijat byl na sjezdu strany 27. prosince 1904, vytisknut byl až v březnu 1905). Stranický program byl tzv. mluvčím tehdejší strany. Je důležitý z hlediska uchopitelnosti, úsilí a směřování agrárního politického hnutí. Cíl moravsko-slezského programu byl obdobný tomu z Čech: venkov, který potřebuje k rozmachu zvýšení počtu středního stavu zemědělského na zásadě svépomoci. Moravský program se lišil v několika bodech oproti stranickému programu z Čech. Je to dáno posunem v čase, kdy v roce 1905 měla strana již pevnější strukturu. Stěžejním heslem byl požadavek všestranného povznesení venkova. Dle Harny lze nalézt v této části jen nepatrné rozdíly ve srovnání s programy Národní strany svobodomyslné (mladočeské). Tento program pro Moravu a Slezsko obsahoval několik nových prvků v části národního a politického programu. Jeho autoři se vyjádřili pro nutnost ochrany českých menšin i v cizině a ochranu Slováků v Uhrách, kde na rozdíl od Předlitavska nevznikla klasická agrární strana. Politická omezení v Uhrách vytvořila takovou situaci, že Slováci vytvořili pouze jednu stranu (Slovenská národní strana), a tak se agrárnictví v Uhrách nemohlo plně rozvinout.

V sociální části programu se věnovali otázce pojištění, kdy žádali oproti českému programu i zavedení chorobního pojištění. Stěžejním bodem sociálního programu je dle agrárníků přání, aby se sociální politika venkovských obcí přizpůsobila požadavkům doby. Objevuje se tu oproti programu z Čech nenávist vůči aristokracii a feudalismu. Celkově lze sociální část programu považovat za nejslabší složku celého programu; agráři tu vykreslovali sociální struktury na venkově. Snaha strany směřovala ke zmírnění chudinství. Důraz byl kladen na solidaritu, humanitu a nedělitelnost gruntů.

Další částí programu byla kulturní složka. Tomuto úseku byla věnována větší pozornost, nežli sociálnímu oddílu. V oblasti kultury se straníci soustředili zejména na otázku vzdělání. Česká strana agrární se vyslovila v programu pro podporu vědy, literatury a umění. Postupně tu byla rozepsána soustava zemědělského školství od obecné školy přes střední školu až po vysoké školy, byl zde vznesen požadavek založení vysoké školy zemědělské při české technice v Praze a zvěrolékařské školy.

Nejdůležitější a současně nejrozsáhlejší částí programu byl pro agráři vlastní program agrární. Byl formulován ve dvaceti šesti paragrafech. Tyto paragrafy byly systematicky tříděny a de facto shrnovaly požadavky rolnictva od počátků vzniku agrárního

hnutí. Poté následovaly představy o nezbytnosti nápravy zemědělských vazeb k dalším hospodářským odvětvím, k odbytu, k infrastruktuře, k politice a společnosti, které souvisí s rozmachem zemědělství. Tvůrci programu trefně konstatovali, že každá hospodářská otázka má co do činění s politikou. V rovině nápravy si uvědomovali, že nejdříve se musí změnit samotní zemědělci. Z toho důvodu si přáli vytvořit promyšlenou organizační strukturu, zastřešující zájmy všech zemědělců a pomáhající napravit neuspokojivý stav zemědělství a zajistit jeho pokrok. Po státu žádali možnost státního úvěru a usnadnění břemene dluhů, jelikož se jednalo o důležité úkoly agrární politiky. Tato otázka byla nesmírně důležitá, protože zemědělce nejvíce trápily dluhy. Velmi pokrokový na tehdejší dobu byl požadavek na závazné starobní pojištění, které mělo nahradit výměnek. Autoři programu se i v této části dotýkali sociálních otázek a konstatovali nepříznivou situaci v oblasti práce schopného obyvatelstva na venkově. Za jeden z hlavních důvodů zemědělské krize považovali zdejší zjevný nedostatek pracovníků. Od státu rovněž tvůrci požadovali celní ochranu na veškerou zemědělskou produkci včetně zemědělského průmyslu. Lze celkově konstatovat, že v této hospodářské části nekladli tvůrci programu požadavky jen na stát, ale i na součinnost mezi zemědělci.

Stranický agrární program z roku 1905, stejně jako jeho předchůdce z roku 1903, můžeme označit v mnoha ohledech za promyšlený a propracovaný, obešel se po řadu let bez nutných korektur. Tuto skutečnost dosvědčuje fakt, že s těmito stranickými programy měla strana úspěch. Nelze se ani divit těmto úspěchům agrární strany, jelikož tyto stranické programy vystihovaly potřeby venkovského obyvatelstva. Byl programem doby, kdy Česká strana agrární, ačkoliv se do první války stala v českých poměrech silnou masovou stranou, nemohla podstatněji ovlivnit hospodářskou ani agrární politiku Předlitavska. Ta se vytyčovala ve Vídni. V českých zemích bylo možné vydobýt jen dílčí, často drobná opatření. I ta však byla pro rolnictvo důležitá.

Již od prvopočátků strany její zakladatelé pochopili, že s ohledem na změny ve vývoji politické situace je nezbytné prosadit koncept masové politické strany. K tomuto rozhodnutí je donutilo postupné rozšiřování volebního práva. Sjednocená strana ihned od začátku stupňovala organizační, přednáškovou, vzdělávací, odbornou, ale i všeobecnou činnost. Od samotného založení strany byla věnována pozornost i zemědělskému dorostu. V roce 1906 na sjezdu v Libochovicích vzniklo *Sdružení dorostu českého venkova*. Skutečný význam pro moravskou agrární stranu představovala organizace mládeže nesoucí název *Sdružení českého agrárního dorostu pro markrabství moravské a vévodství slezské* (1907). Otevřený svět za

hranicemi habsburské monarchie vábil mladé agrárníky. Agrární mládež byla na svou dobu velice moderní a čerpala zkušenosti z ciziny. Například v roce 1909 zavítala do Dánska. Tato země nebyla náhodnou volbou. Díky svému vyspělému hospodářství bylo Dánsko v českých zemích známé a vychvalované. Lze dokonce konstatovat, že bylo pro české agrární hnutí vzorem, a to především zemědělským družstevnictvím a výchovou venkovské mládeže. V organizačních principech se inspirovala principy sociální demokracie. Díky rozšiřování odborových organizací postupně získávala další venkovany, kteří se se stranickými cíli stále více ztotožňovali a kteří v budoucnu pro tuto stranu hlasovali. Agrárníci zvyšovali svůj vliv v peněžních ústavech, což nakonec v roce 1911 vyústilo v založení vlastní Agrární banky. Po říšských volbách v roce 1907 a následných volbách zemských v roce následujícím se strana stala nejsilnějším subjektem v obou zákonodárných sborech.

České straně agrární pomohlo k vzestupu v politice vyrovnání s těžkostmi v organizaci rolníků, což se jiným agrárním stranám ve střední a východní Evropě nepovedlo. Organizační práce byla na venkově při rozptýlení zemědělského lidu mnohem těžší než u dělnictva. Česká strana agrární učinila pro venkov to stejné, co udělali socialisté pro město. Strana dokázala rozvíjet a šířit agrární přesvědčení, díky čemuž splnila šťastného cíl: vytvořit třídu zemědělců, nikoliv pouze politický aparát. Jak mohutněla strana, rozvíjel se i její tisk. Řady stoupenců se zvětšovali zásluhou stále většího počtu čtenářů. Deník *Venkov* byl před začátkem války rozšířen nejen na venkově, ale i ve městech. S jeho rozšířením souvisí i větší rozsah a větší počet příloh. Agrární politici neměli na státní politiku v rakouské monarchii velký vliv. I tak je však možné jejich politický vzestup označit za významný. Byl dán hned několika faktory. Zaprvé početností zemědělců, která byla předpokladem pro masovou základnu, dále růstem sebevědomí zemědělců. Nesmíme opomenout ani důkladnou organizační strukturu a v neposlední řadě ochranu a podporu celého venkova a zájmů veškerých zemědělců. Svou roli na vzestupu strany sehrály i stranické programy, které se staly lákavými pro obyvatele z venkova. Postavení vedoucí strany československé politické scény si Česká strana agrární udržela po celou dobu první republiky a v pozměněné podobě i ve složité situaci hledání východiska z předmnichovské krize.

Seznam pramenů a literatury

I. Prameny

a) Tištěné prameny:

Program České strany agrární. Praha 1903.

Program České strany agrární pro Moravu a Slezsko. Olomouc 1905.

Úspěchy agrárního hnutí a jeho cíle: Českému lidu venkovskému česká strana agrární. Praha 1907.

b) Dobový tisk:

Venkov (roč. 1906, 1909, 1914).

Rozkvět (roč. 1909).

II. Literatura

ČAPKA, František – SLEZÁK, Lubomír: *Cukrovarnictví do roku 1938 a agrární strana (se zřetelem na Moravu a Slezsko).* Brno 2011.

DOSTÁL, Vladimír V.: *Agrární strana. Její rozmach a zánik.* Brno 1998.

DOSTÁL, Vladimír V.: *Antonín Švehla – Profil československého státníka.* Praha 1990.

HARNA, Josef – LACINA, Vlastislav: *Politické programy českého a slovenského agrárního hnutí 1899-1938.* Edice politických programů sv. 5. Praha 2007.

KUČERA, Eduard – KUČEROVÁ, Zdeňka: *O Agrárnický stát.* Praha 1955.

MALÍŘ, Jiří: *Od spolků k moderním politickým stranám. (Vývoj politických stran na Moravě v letech 1848-1914).* Brno 1996.

MILLER, Daniel E.: *Antonín Švehla – mistr politických kompromisů.* Praha 2001.

ROKOSKÝ, Jaroslav: *Rudolf Beran a jeho doba. Vzestup a pád agrární strany.* Praha 2011.

RYCHLÍK, Jan – HOLEČEK, Lukáš – PEHR, Michal a kol.: *Agrarismus ve střední a východní Evropě 19. a 20. století.* Praha 2015.

URBAN, Otto: *Česká společnost 1848-1918.* Praha 1982.

VONDRUŠKA, Vlastimil: *Osudy agrárního politického hnutí.* Praha 1990.

Resume

Causes of commencement Czech agrarian movement we can discover in last quarter of the 19th century. At that time was economic crisis, which had huge impact on farmers. They started to protect themselves.

The origins of the Czech agrarian movement occur in Moravia in the year 1883, where the Czech-Moravian Farmer's Society for Moravia and Silesia was founded in Olomouc. Shortly thereafter, the agrarian movement expands to the Czech countries, thanks to efforts of Alfons Šťastný.

In 1889 The Farmer's Union was established in Prague. In the same year was founded the independent Czech Agrarian Party same (on 6th January). The Moravian and Silesian, agrarian movements were unified in 1905. In the elections to the Imperial Council (the Austrian parliament) in 1907, the party won 28 (29) mandates and its representative Karel Prášek, became a Czech minister – compatriot (minister without a department).

The development of Czech agrarianism and the Agrarian Party is tightly connected with Antonín Švehla (1873-1933), who was the chief reformed themselves from an interest group into the most powerful Czech political party next to the Social Democratic Party before World War I.

Despite of the short existence of the Czech Agrarian Party, the party was a strong party defending all the farmers, fighting for their rights and the same position of men and women.